پێگەی ئافرەت لە دووتوێی چەند دەقێکی شێوێنراودا

پ.د. خالد محمد صالح
زانکۆی سلێمانی- کۆلێجی یاسا

پوختەی توێژینەوە

ئەم توێژینەوەی ڕاڤەی چەند دەقێکی شەرعی لەخۆ دەگرێت کە خەڵکانێکی زۆر بەنەشارەزایی کەوتونەتە شەن وکەو کردنیان ونەزانانە هەڵسەنگاندیان بۆ دەکەن وبڕیاریان لەبارەوە دەدەن و وای وێنا دەکەن کە ئەم فەرمودانە بێڕێزی یان سوکایەتی بەئافرەت دەکەن، یاخود لەگەڵ بنەماکانی مافی مرۆڤ یەك ناگرنەوە، یاخود لەگەڵ زانستی سەردەم جۆر وتەبا نین، یاخود لەگەڵ لێکدانەوەی عەقڵی ئەوان یەك ناگرنەوە، کە ئەمانە هیچیان پێوەری زانستی نین بۆ حوکم دان لەسەر ڕاستی یان لاوازی فەرمودەکان، سەرباری ئەوەی کە زۆربەی ئەوکەسانە لەهیچ کام لەو بوارانەیشدا شارەزاییان نیە وپسپۆڕ نین وهیچیش دەربارەی زانستە شەرعیەکان بەگشتی وزانستی فەرمودە بەتایبەتی نازانن.

ئەو فەرموودانەیش کەمن لێرەدا بەووردی ڕاڤەم بۆ کردون ئەمانەن:

باسي يەكەم: {إِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ، وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلَعِ أَعْلَاه}.

باسي دووەم: {مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَذْهَبَ لِلُبِّ الرَّجُلِ الْحَازِمِ مِنْ إِحْدَاكُنَّ}.

باسي سێهەم: {لَوْ كُنْتُ آمِرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِغَيْرِ اللَّهِ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا}.

باسي چوارەم: {يَقْطَعُ الصَّلَاةَ الْمَرْأَةُ، وَالْحِمَارُ، وَالْكَلْبُ}.

باسي پێنجەم: {إِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلَاثَةٍ: الْمَرْأَةِ، وَالْفَرَسِ، وَالدَّارِ}.

باسي شەشەم: {إِنَّ الْمَرْأَةَ تُقْبِلُ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ، وَتُدْبِرُ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ}.

پێشەکی

سوپاس وستایش بۆ زاتی تاکی پاکی پەروەردگاری جیهانیان، درود ومیهر وسۆزی خوای گەورە بۆ سەر گیانی پاکی پێغەمبەری ئیسلام ویارو هاوەڵان وشوێنکەوتوانی بەگشتی.

بەڕێزان زۆر گرنگە کاتێك مرۆڤ بڕیار دەربارەی هەر شتێك دەدات بەپێی پێوادنگی زانستی ولەسەر بنەمای بێلایەنی وبابەتی بوون وگەڕان بەدوای ڕاستی دوور لەدەمارگیری وبڕیاری پێشوەختە بڕیار بدات، بەمەیش هەم خۆی وهەم خەڵکانی تریش لەهەڵە وهەڵدێر دەپارێزێت. بەتایبەتی لە ڕاڤەکردن وهەڵسەنگاندی دەقە شەرعیەکاندا کە دەق ئاسایی نین وووتەی خەڵکانی سادە نین وبۆ هەڵسەنگاندیان بەشێوەیەکی زانستیانە مرۆڤ پێویستی بەدەیەها زانستی هەستیار هەیە کە پێویستە شارەزایی لەبارەیانەوە هەبێت تابتوانێت لە ڕاستی واتا ومەبەستی فەرموودەکان بگات.

بۆیە کاتێك قسە لەسەر ڕاڤەی دەقێك فەرموودەیەك دەکەین دەبێت ڕەچاوی کۆمەڵێك شت بکەین لەوانە:

- تێگەیشتنی ووشەکانی دەقەکە وهەموو واتاکانی لەڕووی زمانەوانی وزاراوەییەوە.
- زانین وبەدواداچوون بۆ هەموو ئەو فەرمودانەی لەسەر ئەو بابەتە هاتوون وپشت نەبەستن بەتەنها فەرمودەیەك لەو ڕووەوە.
- زانینی هۆکاری هاتنی فەرموودەکە وهەل ومەرج وئەو کەسەی کەفەرمودەکەی لەبارەوە هاتوە.
- زانینی کاتی هاتنی فەرمودەکان چونکە لەوانەیە هەندێکیان حوکمی ئەوانی تریان سڕیبێتەوە بەتایبەتی ئەگەر پاش ئەوان هاتبن.
- زانینی ئەو ڕێکارە زانستیانەی کەبۆ گونجاندنی ئەو فەرموودانە بەکاردێت کە لەڕوکەشدا ناتەبا وجیاوازن.

ئەمانە وچەندین شتی تر کە بۆ گەیشتن بەواتای ڕاستەقینەی فەرموودەکان پێویستن.

ئەم توێژینەوەیە هەوڵێکە بۆ ڕاڤەکردنێکی زانستیانە بۆ چەند دەقێکی شەرعی کەئەگەر بەسەرپێی وڕوکەش ڕاڤەیان بکەین واتای خراپیان لێ

دەخوێنرێتەوە، بەڵام کەلێیان وورد دەبینەوە وبابەتیانە خوێندنەوەیان بۆ دەکەین واتاکان پێچەوانەوە دەبنەوە.

جا من هەر چەندە لەبەر ڕەچاو کردنی کات وشوێن تەنها چەند دەقێکم بەنموونە باس کردوە لەتوێژینەوەکەمدا بەڵام وویستومە ئەو پەیامە بدەمە خوێنەری بەڕێز کە هەموو ئەو فەرموودانەی وێنەو واتاکانیان شێوێنراوە ئەگەر بەووردی بەدواداچونیان بۆ بکرێت هاوشێوەی ئەمانە هەموویان واتای جوان وزۆر ناوازەیان هەیە ئەمەیش ئامانجی سەرەکی نووسینی ئەم توێژینەوەیەیە.

هۆکاری هەڵبژاردنی ئەم بابەتەیش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئێستا خەڵکانێکی زۆر بەنەشارەزایی کەوتونەتە شەن وکەو کردنی هەندێك لەو فەرمودانە ونەزانانە هەڵسەنگاندیان بۆ دەکەن وبڕیاریان لەبارەوە دەدەن و وای وێنا دەکەن کە ئەم فەرمودانە بێڕێزی یان سوکایەتی بەئافرەت دەکەن، یاخود لەگەڵا بنەماکانی مافی مرۆڤ یەك ناگرنەوە، یاخود لەگەڵ زانستی سەردەم جۆر وتەبا نین، یاخود لەگەڵا لێکدانەوەی عەقڵای ئەوان یەك ناگرنەوە، کە ئەمانە هیچیان پێوەری زانستی نین بۆ حوکم دان لەسەر ڕاستی یان لاوازی فەرمودەکان، سەرباری ئەوەی کە زۆربەی ئەو کەسانە لەهیچ کام لەو بوارانەیشدا شارەزاییان نیە وپسپۆڕ نین وهیچیش دەربارەی زانستە شەرعیەکان بەگشتی وزانستی فەرمودە بەتایبەتی نازانن.

من دەمەوێت لێرەوە بەهەموو ئەوانە بڵێم کە ئەو جۆرە هەڵسەنگاندن وبڕیارانە دورن لەهەمو میتۆدێکی زانستی ومرۆڤ دەبێت ئەگەر هیچ ڕێزێك بۆ خۆی وبنەما زانستیەکانیش دانەنێت ودەم لەهەموو شت وەربدات، ئەوە پێویستە ئەوە بزانێت کە ئەو جۆرە ڕەخنە وتەشەرانە هەستی ملیونەها خەڵکی موسوڵمان بریندار دەکەن وناخیان ئازار دەدەن، بۆیە پێویستە بەخۆیاندا بچنەوە وئێمە ناڵێن بەلایەنی سۆزداری بەڵام بەپێی بنەما وپێوەرە زانستیەکان بڕیاریان لەبارەوە بدەن.

سەبارەت بە میتۆدی نوسینی توێژینەوەکە: توێژینەوەکە شیکاری و وەسفیە وبەمەبەستی تێگەیشتنی تەواو لەفەرمودەکان بۆ هەر فەرموودەیەك سەرەتا ڕاڤەی زمانەوانی وزاراوایی ووشەکانی فەرمودەکەم کردوە وپاشان ئاماژەم بەکات وشوێن وبۆنە کەسایەتیەکانی ناو فەرمودەکەو کاریگەری هەریەك لەوانە لەسەر ناوەڕۆکی فەرمودەکە کردوە، دواتر هەموو ئەو فەرمودانەم هێناوە کەپەیوەستن بەبابەتی فەرمودەکەوە ولەژێر ڕۆشنایی گشت فەرمودەکاندا حوکمی شەرعی بابەتەکانم خستۆتە ڕو، سەرباری ئەوانەیش هەموو لەپەراوێزدا لێکۆڵینەوەم لەئاستی دروستی ونادروستی فەرمودەکان کردوە.

پەیکەری توێژینەوەکە: توێژینەوەکە پێك دێت لەپێشەکیەك ودەستپێك وشەش باس کەهەر باسە وفەرمودەیەك لەخۆ دەگرێت کەدیارترینی ئەو فەرمودانەن کە خەڵکانێکی زۆر وەکو پێویست لێیان حاڵی نابن کە ئەمانەن:

باسی یەکەم: {إِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ، وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلَعِ أَعْلاَه}.

باسی دووەم: {مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَذْهَبَ لِلُبِّ الرَّجُلِ الْحَازِمِ مِنْ إِحْدَاكُنَّ}.

باسی سێیەم: {لَوْ كُنْتُ آمِرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِغَيْرِ اللهِ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا}.

باسی چوارەم: {يَقْطَعُ الصَّلَاةَ الْمَرْأَةُ، وَالْحِمَارُ، وَالْكَلْبُ}.

باسی پێنجەم: {إِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلَاثَةٍ: الْمَرْأَةِ، وَالْفَرَسِ، وَالدَّارِ}.

باسی شەشەم: {إِنَّ الْمَرْأَةَ تُقْبِلُ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ، وَتُدْبِرُ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ}.

پاش شی کردنەوە وراڤە کردنی فەرمودەکان لەهەموو ڕووەکانیەوە گرنترین دەرەنجام وراسپاردەکانی توێژینەوەکەم تۆمار کردوە، دوا برگەیش دوو پێرِستم داناوە بۆ هەر یەك لەبابەتەکانی توێژینەوەکە وسەرچاوە بەکارهاتوەکان لەتوێژینەوەکەدا.

دەستپێك

بەر لەوەی بچمە سەر ناوەڕۆکی باسەکەم پێم خۆشە سەرەتا باسی تێڕوانینێکی گشتی ئیسلام بکەم دەربارەی پرسەکانی ئافرەت وئەو دەقانەی لەو بارەیەوە هاتون لەم چەند خاڵەی لای خوارەوەدا:

١- لەدیدی ئیسلامدا مرۆڤ بەشێوەیەکی گشتی بەهەردوو ڕەگەزەکەیەوە وبێ جیاوازی باشترین وجوانترینی دروستکراوی خوای گەورەن وخوای گەورە لەو بارەیەوە دەفەرمووێت: [وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ]([١]). واتا ئێمە ڕێزمان لەمرۆڤایەتی ونەوەکانی ئادەم گرتوە.

کاتێکیش باس لەکانزای دروستکردنیان دەکات هەردووکیان بێ جیاوازی دەگێڕێتەوە بۆ یەك سەرچاوە کە خۆڵە ولەبارەیانەوە دەفەرموێت: [وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنتُم بَشَرٌ تَنتَشِرُونَ]([٢]). واتە: یەکێك لە نیشانەکانی دەسەڵاتی خوای گەورە ئەوەیە کە ئێوەی لە خۆڵ دروست کردووە، پاشان ئێوە بوونەتە مرۆڤ و بەسەر زەوییدا بڵاو بونەتەوە. یان دەفەرموێت: [وَاللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا]([٣]). واتە: خوای باڵا دەست ئێوەی لە خۆڵ دروست کردووە، پاشان لە تنۆکێك ئاو، پاشانیش کردوونی بە دوو ڕەگەزی جیاواز لە نێر و لە مێ.

دواتریش کە باس لەشێوازی دروستبونیان دەکات نافەرمووێت پیاومان باشتر لەژن دروستکردوە بەڵکو بەشێوازێکی یەکسان دەربارەی دروستکردنی هەردووکیان دەفەرمووێت: [لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ]([٤]). واتا: ئێمە مرۆڤمان لەسەر جوانترین وباشترین شێوە دروستکردوە.

کۆی ئەم دەقانەیش جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە کەلەڕووی دروستبوونەوەی هیچ ڕەگەزێك لەوی تر زیاتر وباشتر نییە.

٢- ئیسلام زۆر جەخت لەسەر یەکسانی تەواوی ژن وپیاو دەکاتەوە لەپرسە گشتی وچارەنوس سازەکاندا، وەك بنەماکانی باوەڕبوون وخواناسی وسزاوپاداشت کردن لەسەر کردەوەکانیان. خوای گەورە لەو بارەیەوە دەفەرموێت: [وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ]([٥]). واتا: باوەڕداران نێر ومێیان پشتیوان وهاوکاری یەکترن فەرمان دەکەن بەچاکە ورێگە دەگرن لەخراپە ونوێژەکانیان دەکەن وزەکاتی ماڵەکانیان دەردەکەن وگوێڕایەڵی فەرمانەکانی خوای گەورە وپێغەمبەرەکەی دەکەن ئەوانە بەزەیی خوای گەورە دەیانگرێتەوە وخوای گەورەیش دانا وبەتوانایە.

سەبارەت بەپاداشتی کردەوە چاکەکانیان دەفەرموێت: [إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا]([٦]). واتا: موسوڵمانان نێر ومێیان، باوەڕداران نێر ومێیان، خواناسان نێر ومێیان، ڕاستگۆیان نێر ومێیان، ئارامگران نێر ومێیان، ملکەچانی فەرمانی خوا نێر ومێیان، بەخشندەکان نێر ومێیان، ڕۆژوگران نێر ومێیان، ئەوانەی داوێنیان پاك ڕادەگرن نێر ومێیان، ئەوانەی یادی خوا زۆر دەکەن نێر ومێیان خوای گەورە لێخۆشبوون وپاداشتی گەورەی بۆ ئامادەکردون. وە دەفەرمووێت: [وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا]([٧]). هەرکەسێك باوەڕدار بێت و کردەوەی چاك بکات جا نێر بێت یان مێ ئەوانە دەچنە بەهەشتەوە وئەوەندەی گەردیلەیەك ستەمیان لێ ناکرێت.

هەروەها دەفەرموێت: [مَنْ عَمِلَ صَالِحاً مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ]([٨]). واتا: هەر کەس باوەڕدار بێت وکردەوەی باش بکات لە نێر ولەمێ ئەوە ژیانێکی پڕ لە ئارامی وئاسودەیی پێ دەبەخشین وبەباشترین شێوە پاداشتی کردەوەکانیان دەدەینەوە

وە سەبارەت بەسزای کردەوە خراپەکانیشیان دەفەرموێت: [مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ

فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ][٩]). واتا: هەركەس خراپەیەك بكات هەر هێندەی خراپەكەی سزا دەدرێت وهەركەسیش چاكە بكات وباوەڕدار بێت لە نێر ولەمێ ئەوانە دەچنە بەهەشتەوە وبەبێ ئەژمار وئەندازە پێیان دەبەخشرێت وچاكەیان لەگەڵ دەكرێت.

٣- لەژێر ڕۆشنایی ئەو خاڵانەی سەرەوەدایە كە خوای گەورە لەقروئاندا ولەسەر مافەكانی ئافرەت بەگژ هەموو داب ونەریت وكلتورە دواكەوتوەكانی عەرەبدا دەچێتەوە كەتێیدا بێزێزی بەرامبەر ئافرەت كراوە ومافەكانی تێیدا پێشێل كراوە لەوانە: بەسوك سەیركردنی ئافرەت ووتەماشاكردنی وەك پەڵەیەكی شەرم وتاوان وهەوڵدان بۆ لەنابردن وزیندەبەچاڵكرنی، خوای گەورە لەو بارەیەوە دەفەرمووێت: [وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ. يَتَوَارَى مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلاَ سَاء مَا يَحْكُمُونَ][١٠]). واتا: ئەگەر هەر یەكێكیان مژدەی ئەوەی پێ بدرایە كە كچی بووە دەموچاوی ڕەش هەڵدەگەڕا وخەم دایدەگرت ولەشەرم ولەخەجاڵەتی ئەو مژدەیەی كە پێی دراوە خۆی لەخەڵكی دەشاردەوە وپێی نەنگی بوو بچێتە ناو كۆڕ وكۆمەڵیان ونەیدەزانی كە ئەو سوكایەتیە قبوڵ كات وبیهێڵێتەوە یان بیكات بەژێر خۆڵەوە ولەناوی ببات، پاشان خوای گەورە دەفەرمووێت ئەوە چ حوكمێكی بەد وخراپ وناپەجێیە كە ئەوانە دەیكەن.

یاخود بێبەش كردنی ئافرەت لەهەموو رزق ورۆزیەكی باش وداهاتێكی بەبەها ولەوبارەیەوە دەفەرموێت: [وقالوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الأَنْعَامِ خَالِصَةً لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ على أَزْوَاجِنَا وَإِن يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاء سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حِكِيمٌ عَلِيمٌ][١١]). واتا: دەیانگوت ئەو كۆرپەلەو بەرهەمەی لەسكی ئاژەڵەكانماندایە تەنها بۆ نێرینە وپیاوەكانمانە ولەسەر مێینە وخێزانەكانمان قەدەغە ویاساغە، خۆ ئەگەریش ئاژەڵەكە یان كۆرپەكەی ناو سكی بمردایە ئەوە خێزانەكانیشیان لەو زیانەدا هاوبەش دەكرد، خوای گەورە سزای ئەو هەڵوێست وشێوازی دابەش كردنەیان دەداتەوە خوای گەورە دانا وزانایە بەووردەكاری كار ونیەتەكانیان.

٤- وێڕای ئەمانە هەمووی نابێت ئەوەمان لەیاد بچێت كە ئەم دوو ڕەگەزە هەر لەسەرتا خاڵی دروستبونیانەوە پێكهاتەكەیان جیاوازە، وئەم جیاوازیەش كاریگەری ورەنگدانەوەی لەسەر هەموو بەشەكانی دەرونی وجەستەی وسۆزداریان هەیە وناكرێت ئەو جیاوازیانەیش لەكاتی دابەشكردنی ئەرك ومافەكاندا فەرامۆش بكرێن، ئەم جیاوازیەیش بەمەبەستی دابینكردنی بەرژەوەندی هەردوو ڕەگەزەكەیانە نەك تەنها ڕەگەزێك لەسەر حیسابی ڕەگەزەكەی تر. بۆیە هەر جیاوازیەك لەحوكمە شەرعیەكاندا هەیە لەم سۆنگەیەوەیە وهیچ پەیوەندی بەسەنگی كەسایەتی كەسەكان وپێگە وڕێزیانەوە نیە، چونكە خوای گەورە دوو جۆر ئیرادە وخواستی هەیە یەكێكیان گەردونیە (الإرادة الكونية). وئەوی تریان شەرعیە (الإرادة الشرعية) ومرۆڤ لەبەرامبەر خواستە گەردونیەكانی خوای گەورەدا هیچ بژاردە وتوانایەكی نیە وهەر بۆیەیش هیچ ئەرك وبەرپرسیارێتیەكی شەرعی ناكەوێتە سەر، واتە كاتێك كەسێك خوای گەورە بەنێر یان بەمێ دروستی دەكات لەبەرامبەر ئەمەدا هیچ ئەرك وبەرپرسیارێتیەكی ناكەوێتە ئەستۆ كاریگەری ئەرێنی یان نەرێنی لەسەر كەسایەتی وسەنگی خۆی دروست ناكات. ئەوەی مرۆڤ بەرامبەری بەرپرسیارە ولێپێچینەوەی لەسەری لەگەڵا دەكرێت وكاریگەری لەسەر سەنگ وپێگەی دروست دەكات لای خوای گەورە ئیرادە وخواستە شەرعیەكان كەلەتوانای مرۆڤەكاندایە وئازادانە بڕیاریان لەبارەوە دەدات.

٥- تایبەت بەهەڵسەنگاندنی فەرموودە كاتێك ئێمە قسە لە سەر دروستی (صحيح)، یان لاوازی (ضعيف)ی فەرموودەیەك دەكەین، دەبێت لە دوو لایەنەوە هەڵسەنگاندن و قسەی لەسەر بكەین:

لایەنی یەكەم: بریتییە لە هەڵسەنگاندنی فەرموودەكە لە لایەنی گێڕانەوەی فەرمودەكە وچۆنیەتی بەدەست گەیشتنی ئێمە وئەو كەسانەی فەرمودەكەیان گێڕاوەتەوە كە بەمە دەڵێن: (علم الرواية).

لایەنی دووەم: بریتییە لە هەڵسەنگاندنی فەرموودەكە لەلایەنی ئەوەی كە تاچەند مانا و واتای فەرموودەكە دروستە و لەگەڵ فەرموودەكانی تر یەك دەكاتەوە و لەگەڵ هێڵە گشتییەكانی شەرعدا دەگونجێ و ساز دەبێت بەمەیش دەڵێن (علم الدراية).

چونكە هەندێك فەرموودەمان هەیە هیچ كێشەی نییە لە لایەنی یەكەمدا كە لایەنی گێڕانەوە و (سند) ە، بەڵام لەلایەنی دووەم ولەرووی واتاوە كێشەی هەیە، لەوانەیە ئەو كەسەی كە فەرموودەكەی گێڕاوەتەوە وەكو پێویست لێی تێنەگەیشتبێت، یان بۆی لەبەر نەكرابێت، یان

حوكمی ئەو فەرموودەیەی ئەو بیستویەتی ئەو بیستویەتی هەڵوەشێنرابێتەوە، بەڵام ئەو پێی نەزانیبێت، یان كە گێڕاویەتیەوە بەشێوەیەك گێڕاویەتیەوە هەڵەی تێ كەوتووە و دژ وەستاوەتەوە لەگەڵ هەندێك فەرموودەی تردا، بۆیە زانایانی فەرموودە گرنگییەكی تەواویان بەم لایەنە داوە و قسەی زۆریان لەسەر كردووە.

یەكەم كەس كە لەسەر ئەم بوارەی نوسیبێتی لە زانایانی فەرموودە، پیاوێك بووە بە ناوی (أبو منصور) (عبد المحسن بن محمد بن علی البغدادي) (٤١١-٤٨٩هـ)، كە پەڕتووكێكی نوسیووە تێیدا بیست و پێنج فەرموودەی هێناوە كە دایكی باوەڕداران خاتوو عائیشە (ڕەزا و ڕەحمەتی خوای لێ بێت) قسەی لەسەر كردوون، ڕەتی كردوونەتەوە، یان ڕاستی كردوونەتەوە.

پاش ئەم پیاوێكی تر هاتووە بە ناوی (أبو عبد الله) (بدر الدين الزركشی) (٧٤٥-٧٩٤هـ) و لەسەر هەمان بوار پەڕتووكێكی نووسیوە لەژێر ناوی (الإجابه لايراد ما استدركته عائشه على الصحابه) كە بە شێوەیەكی فراوانتر قسەی لەسەر ئەو جۆرە فەرمودانە كردووە.

پاش ئەمان ئیمامی (سیوطي) هاتووە و ئەو فەرمودانەی كە دایكی باوەڕداران خاتوو عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) قسەی لەسەر كردووە كۆی كردووەتەوە لە پەڕتوكێكدا و ناوی ناوە بە (عين الإجابة في استدراك عائشة على الصحابة).

دیارە بابەتی ئەم پەڕتووكانەش كۆمەڵێك فەرموودەن كە هاوەڵانی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم گێڕاویانەتەوە، بەڵام كە خاتوو عائیشە بیستویەتی ڕەتی كردۆتەوە، یان ڕەخنەی لێ گرتووە و ڕاستی كردووەتەوە.

بۆ نموونە كاتێك بیستویەتی كە عەبدوڵڵای كوڕی عومەر فەرموودەیەك لە پێغەمبەری خوداوە صلى الله عليه وسلم دەگێڕێتەوە كە گوایە پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی: {إِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ}. واتە: مردوو بەوە سزا دەدرێت كە كەس و كارەكەی بەسەریدا دەگرین. ڕەخنەی لێ گرتووە و ڕاستی كردووەتەوە و وتویەتی نەخێر پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم وای نەفەرموە، بەڵكو فەرمویەتی: {وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهُمْ لَيَبْكُونَ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَيُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِذَنْبِهِ}([١٢]). واتە: ئەو مردووە ئێستا سزا دەدرێت بەهۆی تاوان و سەرپێچیەكانیەوە و كەس و كارەكەیشی بۆی دەگرین.

فەرموودەكەیش بەو واتایەی كە خاتوو عائیشە دەیگێڕێتەوە دروستترە و گونجاوترە لەو شێوەیەی كە عەبدوڵڵای كوڕی عومەر باسی لێوە دەكات، چونكە لە شەرعی خوادا كەس بە تاوانی كەس سزا نادرێت، تاوانی مردوو نییە كە كەس و كارەكەی شین و گریان یان هەر كارێكی ناشەرعی تری بۆ دەكەن.

ئەمانە كۆمەڵێك چەمكن پێم خۆشە بەر لەدەركردنی هەر بڕیارێك لەسەر ئەم پرسانە ئاگامان لێیان بێت وبەهەند وەریان بگرین.

باسی یەکەم

{إِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ، وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلَعِ أَعْلَاه}

{اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ، فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ، وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلَعِ أَعْلَاه،فَإِنْ ذَهَبْتَ تُقِيمُهُ كَسَرْتَهُ، وَإِنْ تَرَكْتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ}. لە ریوایەتێکی تردا هاتووە: {وَإِنْ ذَهَبْتَ تُقِيمُهَا كَسَرْتَهَا، وَكَسْرُهَا طَلَاقُهَا}([١٣]).

ئەم فەرموودەیە یەکێکە لەو فەرموودانەی کە ئەگەر هەر بە رووکەش و بە شێوەیەکی سەرپێی راڤەی بکەین رەنگە ئالۆزییەکی زۆری تێدا بەدی بکرێت و قسەو باسی زۆر هەڵبگرێت، هەر بۆیە هەندێجار خەڵکانی ناحەز بۆ مەبەستی خراپی خۆیان بە شێوەی جیا جیا و دوور لە راستیی راڤەی فەرموودەکە دەکەن.

جا من لێرەدا و لە رێی چەند خاڵێکەوە هەوڵ دەدەم کە راڤەیەکی تەواو و شیاو لەسەر فەرموودەکە بخەمە روو، ئومێدەوارم کە بتوانم لە ڕێیانەوە هەموو ئەو ئالۆزییانە بڕەوێنمەوە کە لای خوێنەر لەسەر فەرموودەکە دروست دەبێت.

یەکەم: سەرەتا با لەڕاڤەی فەرموودەکەوە دەستپێبکەین کە پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم دەفەرمووێت: باش بن لەگەڵ ئافرەتان، وئامۆژگاری ورێنموویی یەکتر بکەن لەو پێناوەدا، چونکە ئافرەت لە پەراسوو دروست بووە، چەماوەترین بەشی پەراسویش بەشی سەرەوەیەتی، کە ئەگەر بتەوێ راستی کەیتەوە دەیشکێنی و ئەگەریش وازی لێبهێنی هەر بە چەماوەیی دەمێنێتەوە، بۆیە ئاگاتان لە ئافرەتان بێت وباش بن لەگەڵیان.

دووەم: هەندێك لەنووسەران بۆ خۆ پەڕاندنەوە لە واتای فەرموودەکە بەلاوازی لەقەڵەم دەدەن ودەڵێن فەرموودەکە دروست نیە، هەندێکی تریش دەڵێن مەبەست لەفەرموودەکە تەنها (تشبیە) لێکچواندنە نەك لە بنەڕەتدا وابێت. بەڵام ئەم دوو بۆچوونە هەردووکی لاوازە وئەصل ئەوەیە کە فەرموودەکە دروستە وواتاکەیشی حەقیقیە وهیچ لێکچواندن (تشبیە) ومەجازێکی تێدا نیە.

سێیەم: بۆ پشتڕاستکردنەوەی ئەم فەرموودەیە چەندین دەق قورئانمان هەیە کە جەخت لەسەر هەمان ڕاستی دەکاتەوە، کەخوای گەورە هەر لەجەستەی ئادەم حەوای دروستکردووە لەوانە:

- [وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجاً]([١٤]). واتە: یەکێك لە بەڵگە و نیشانەکانی گەورەیی خوا ئەوەیە کە لە خودی خۆتان هاوسەری بۆ دروست کردوون.

- [وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجاً]([١٥]). واتە: خوای باڵادەست لە خۆتان هاوسەری بۆ دروست کردوون.

-[يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا]([١٦]). واتا: ئەی خەڵکینە پارێزکاری سنورەکانی ئەو خوایە بکەن کە ئێوەی لەیەك کەس دروست کردوە پاشان هەرلەو کەسە خۆی هاوسەری بۆ دروست کردوە.

نەك تەنها ئەوەندە بەڵکو تەورات وئینجیل وسەرجەم پەرتوکە ئاسمانیەکانی تریش جەخت لەسەر هەمان ڕاستی دەکەنەوە، لەوانە لە سفری تەکویندا هاتووە: (وَقَالَ الرَّبُّ الإِلهُ: «لَيْسَ جَيِّدًا أَنْ يَكُونَ آدَمُ وَحْدَهُ، فَأَصْنَعَ لَهُ مُعِينًا نَظِيرَهُ» ٢١ فَأَوْقَعَ الرَّبُّ الإِلهُ سُبَاتًا عَلَى آدَمَ فَنَامَ، فَأَخَذَ وَاحِدَةً مِنْ أَضْلاَعِهِ وَمَلأَ مَكَانَهَا لَحْمًا. ٢٢وَبَنَى الرَّبُّ الإِلهُ الضِّلْعَ الَّتِي أَخَذَهَا مِنْ آدَمَ امْرَأَةً وَأَحْضَرَهَا إِلَى آدَمَ([١٧]).واتا: خوای گەورە فەرمووی: باش نیە ئادەم بەتەنها بمێنێتەوە، کەسێکی هاوشێوەی خۆی بۆ دروست دەکەم، پاشان خوای گەورە ئادەمی خەواند ویەکێك لەپەراسوەکانی دەرهێناو شوێنەکەی بەگۆشت پڕکردەوە ولەو پەراسوەی لەئادەمی وەرگرت ئافرەتێکی دروستکرد وهێنای بۆلای ئادەم.

چوارەم: زۆربەی زۆری ڕاڤەکارانی قورئانیش هەمان بۆچوونیان هەیە([١٨]) وئەو دەقانە بەو شێوەیە ڕاڤە دەکەن کە حەوا لەپەراسوی چەپی ئادەم دروستبووە لەوانە: (الطبري، القرطبي، ابن كثير، الزمخشري، الآلوسي، إبن العربي، الرازي، ابن الجوزي، البيضاوي، ابن عاشور، السمرقندي، ابن عادل، النسفي، السيوطي، الخازن، الثعالبي، أبو السعود، النيسابوري، جلال الدين المحلي، مقاتل بن سليمان البلخي، ابن عجيبة، السمرقندي، الواحدي، ابن عطية، السمعاني، الشوكاني، الشنقيطي، الماوردي، أبو بكر الجزائري، سيد طنطاوي)([١٩]).

جا تۆ بڵێی هەموو ئەو زانا وبلیمەتانە لەو دەقانە تێنەگەیشتبن؟!!!!.

پێنجەم: کۆی ئەم فەرمودانە باسی سەرەتاکانی بوون دەکەن نەك کۆی ئادەمیزاد ویەکە بەیەکەی مرۆڤەکان، روونتر بڵێین ئەم فەرمودانە

تەنها ئادەم و حەوا دەگرنەوە وگشتگیر ناكرێن، بۆیە هیچ ئافرەتێكی تر جگە لەحەوا لەپەراسوو دروست نەبووە هەر وەك چۆن هیچ پیاوێكی تر جگە لەئادەم لەخۆڵ دروست نەبووە.

شەشەم: هۆكاری سەرەكی هاتنی فەرمودەكە وەك لەسەرەتا وكۆتاییەكەیدا دەردەكەوێت فەرمان كردنە بە پیاوان بەوەی كە نەك هەر باش بن لەگەڵا ئافرەتاندا، بەڵكو دەبێت ئامۆژگاری ورێنمووی یەكتریش بكەن لەم پێناوەدا، دیارە ئەمەیش پێچەوانەی خواستی ئەو كەسانەیە كەدەیانەوێت فەرموودەكە وا وێنا بكەن كە پێغەمبەری خودا سوكایەتی بەئافرەت كردوە لەفەرموودەكەیدا.

حەوتەم: كاتێك دەڵێین: ئافرەت لە بەشێكی پیاو دروست بووە، ئەمە ئەوە ناگەیەنێت كە پیاو لە ئافرەت بەرێزترە، یان باشترە، خۆ ئەگەر ئەمە ڕاست بێت ئەوە هەموو پیاوانی پاش ئادەم لەئافرەت دروستبوون ولەدایك بوون كەواتە دەرەنجامەكە پێچەوانەیە.

هەشتەم: بۆیە خوای گەورە پەراسووی ئادەمی هەڵبژاردوە كە خاتوو حەوای لێ دروست بكات چونكە پەراسوو نزیكترین ئەندامی جەستەیە لەدڵەوە وهەر ئەویش قەڵغانی پاراستنی دڵە، وهەر بۆیەیش خوارە تا بتوانێت بەتەواوی پارێزگاری دڵا بكات، كەواتە خواربونەوەكەی زۆر پێویست و ناوازەیە، خۆ ئەگەر ڕاست بوایە ئەو كات سوودێكی ئەوتۆی نەدەبوو، هاوشێوەی چەمانەوەی پەراسوو سۆز و چەمانەوەی ئافرەتیش بە مەبەستی پاراستن و پێگەیاندنی هەستیارترین خانەكانی كۆمەڵگا دێت كە خێزانە.

نۆیەم: وشەی {أَعْوَجَ} لە فەرمودەكەدا بەمەبەستی خواری وخراپی بەكار نایەت، بەڵكو ئەم ووشەیە لە زمانی عەرەبیدا بە سێ واتا دێت، كە بریتییە لە: (حنو)، (عطف)، (میل)، هەرسێكیان بە مەبەستی سۆز و خۆشەویستی و خواربوونەوە و چەمانەوە دێت بەلای كەسی خۆشەویستدا، هەر بۆیە لە واقیعیشدا دەبینین ئافرەت هەمیشە سۆز و بەزەیی و خۆشەویستی بەسەر بیركردنەوە وبڕیارەكانیدا زاڵە.

دەیەم: ئەگەر خەڵكانێك بیانەوێت ئەم فەرموودەیە وا ڕاڤە بكەن كە مەبەست پێی باسكردنی خواریی و خراپیی ئافرەتانە، ئەوە دەكەونە كێشە لەگەڵ چەندین فەرموودەی تر كە ئەم جۆرە لێكدانەوە و بۆچوونانە بەرامبەر ئافرەت ڕەت دەكەنەوە، لەوانە:

.پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم دەفەرموێت: {إِنَّمَا حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمُ النِّسَاءُ، وَالطِّيبُ، وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ}([٢٠]) واتە: سێ شت لە دونیادا خۆشەویست كراون بەلامەوە، یەكەمیان ئافرەتە، جا ئایا دەگونجێت پێغەمبەری خودا صلى الله علیه وسلم بە خراپیش ناویان ببات و خۆشیشی بوێن؟ ئایا لە پێغەمبەری خودا صلى الله علیه وسلم دەوەشێتەوە شتی خراپی خۆش ویستبێت؟ بەدڵنیاییەوە نەخێر.

.یەكێكی تر لەو فەرمودانە ئەوەیە كە پێغەمبەری خودا صلى الله علیه وسلم دەفەرموێت: {خَيْرُ مَتَاعِ الدُّنْيَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ}([٢١]). واتە: باشترین وچاكترین خۆشی دونیا ئافرەتێكی باش و گونجاوە، جا گەر ئافرەت خوار و نالەبارە، چۆن پێغەمبەر صلى الله علیه وسلم دەفەرموێ: باشترین خۆشییەكانی دنیا بریتییە لە ئافرەتێكی باش.

یازدەیەم: لەكۆتاییدا دەڵێم مەبەستی سەرەكی ئەم فەرموودەیە وسەرجەم فەرموودە هاوشێوەكانیشی ئەوەیە كەپیاوان لەلایەنی سۆزداری ودەروونی وجەستەیی وشێوازی بیركردنەوە وبڕیاردان وگشت لایەنەكانی تری پێكهاتەی ئافرەت تێبگەن وجیاوازییەكانی نێوانیان قبوڵا بكەن وبەووریاییەوە مامەڵەیان لەگەڵ بكەن، وبەزۆر هەوڵی گۆڕینی نەدەن، چونكە سروشتی ئافرەت وایە وزۆریش پێویستە كە وابێت بۆ ئەوەی بتوانێت بە ڕۆڵی پەروەردەكاری خۆی هەستێت لە ژیاندا، هەر بۆیەش پێغەمبەری خوا صلى الله علیه وسلم لە فەرموودەكەدا دەفەرموێت: {فَإِنْ ذَهَبْتَ تُقِيمُهُ كَسَرْتَهُ} واتە: ئەگەر بتەوێت ڕاستی بكەیتەوە و ئەو چەمانەوە و سۆزەی تێدا نەهێڵیت وشێوازی بیركردنەوە وسروشتی دروستبوونی بگۆڕیت ئەوە دەبێت بیشكێنیت وهەستی بریندار بكەیت وبێڕێزی بەرامبەر بكەیت، ونەهێڵیت وەك سروشتی خۆی بیر بكاتەوە. كەواتە ئەوەی تۆ بە بۆچوونی خۆت پێت وایە ڕاستكردنەوەیە بۆ ئافرەت لە ڕاستییدا شكاندنە.

باسی دووەم

{مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَذْهَبَ لِلُبِّ الرَّجُلِ الْحَازِمِ مِنْ إِحْدَاكُنَّ}

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: (خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فِي أَضْحًى - أَوْ فِطْرٍ - إِلَى الْمُصَلَّى، فَمَرَّ عَلَى النِّسَاءِ فَقَالَ: {يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ، فَإِنِّي أُرِيتُكُنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ}. فَقُلْنَ: وَبِمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ: {تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ، وَتَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ، مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَذْهَبَ لِلُبِّ الرَّجُلِ الْحَازِمِ مِنْ إِحْدَاكُنَّ}. قُلْنَ: وَمَا نُقْصَانُ دِينِنَا وَعَقْلِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم؟. قَالَ: {أَلَيْسَ شَهَادَةُ الْمَرْأَةِ مِثْلَ نِصْفِ شَهَادَةِ الرَّجُلِ}. قُلْنَ: بَلَى. قَالَ: {فَذَلِكَ مِنْ نُقْصَانِ عَقْلِهَا، أَلَيْسَ إِذَا حَاضَتْ لَمْ تُصَلِّ وَلَمْ تَصُمْ}. قُلْنَ: بَلَى. قَالَ: {فَذَلِكَ مِنْ نُقْصَانِ دِينِهَا}..)([٢٢]).

ئەم فەرموودەیە یەکێکی ترە لەفەرموودە دروستەکان، هەرچەند خەڵکانێك بۆ خۆ لادان لەواتا وچەمکەکانی هەوڵیان داوە بەلاواز لەقەڵەمی بدەن بەڵام بەهەڵەدا چوون ولەڕووی دروستیەوە فەرموودەکە هیچ کێشەی نیە، لەبەرامبەریشدا خەڵکانێکی نەزان بەهەڵە کەوتونەتە گیانی فەرموودەکە و واتای نەشیاویان بۆ تاشیوە کە گوایە پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم لەم فەرموودەیەدا بێڕێزی بەرامبەر بە ئافرەت کردووە کە ئەمەیش پێچەوانەی ڕاستییەکان ورەوشتی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم وواتای ڕاستەقینەی فەرموودەکەیە.

بۆیە لێرەدا ولەپێناو ڕەواندنەوەی ئەو گومانانە لەچەند خاڵێکدا تیشك دەخەینە سەر فەرموودەکە وسەرەتا لە واتاکەیەوە دەستپێدەکەین:

یەکەم: ئەبو سەعیدی خدری ڕەزای خوای لێبێت بۆمان دەگێڕێتەوە ودەفەرمووێت: پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم لە ڕۆژی جەژنی قوربان، یان ڕەمەزاندا بووە - دیارە گومان هەیە کە کام جەژن بووە- ڕۆیشت بەرەو ئەو شوێنەی کە نوێژی جەژنی لێ دەکرا- وچوە لای ئافرەتەکان وپێی فەرمون: ئەی کۆمەڵی ئافرەتان خێر و چاکە زۆر بکەن، چونکە وام نیشان دراوە کە ئێوە زۆرینەی خەڵکی دۆزەخ بن.

ئافرەتەکان گوتیان: لە بەر چی ئەی پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم؟.

فەرموی: لەبەر ئەوەی ئێوە زۆر کات زمانتان بە شێوەی ناشیاو بەکاردەهێنن، قسەی بە خەڵك پێ دەڵێن، تانەی پێ دەڵێن، چاکە و شتی بەرامبەر لە بیر دەکەن، کەسێکم نەبینوە هاوشێوەی ئێوە کە خۆی دین و ژیری ناتەواو بێت، بەڵام توانای بردنی بیر و ژیری پیاوێکی زۆر دانای هەبێت.

گوتیان: ئەی پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم ناتەواوی دین و ژیریمان لە چییەوەیە؟.

فەرموی: ئایا شایەتی ئافرەتێك بە نیوەی شایەتی پیاوێك نییە؟.

گوتیان: بەڵێ.

فەرموی: ئێ ئەوە هی کەمی ژیریەتی.

پاشانیش فەرموی: ئەی کە دەکەوێتە سوڕی مانگانەوە واز لە نوێژ و ڕۆژوو ناهێنێت؟.

گوتیان: بەڵێ.

فەرموی: ئەوەیش هی کەمی ئاینێتی.

ئەمە بەکورتی واتای فەرموودەکەیە.

دووەم: کاتێك ئێمە دەمانەوێت بە شێوەیەکی زانستی و دروست ڕاڤەی فەرموودەیەك یان هەر دەقێك بکەین دەبێت سەرەتا کۆمەڵێك خاڵی سەرەتایی لەبارەوە بزانین لەوانە: خاوەنی بابەتەکەوکات و شوێن و مەبەستەکەی وئەوکەسانەی کە قسەکەیان ئاراستە کراوە، چونکە زانینی ئەمانە زۆر شتمان بۆ ڕوون دەکەنەوە ولەزۆر هەڵە وهەڵدێر لە تێگەیشتنی فەرموودەکە دەمانپارێزن بۆ نموونە لەم دەقەی بەردەستماندا:

أ-بێژەری فەرموودەکە پێغەمبەری خودایە صلى الله عليه وسلم کە خوای گەورە خۆی شایەتی ڕەوشتبەرزی بۆ دەدات وپێی دەفەرمووێت: [وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ]([٢٣]). واتا: وبەڕاستی تۆ لەسەر ڕەوشتێکی زۆر گەورە وناوازەیت، هەر بۆیەیش بوو کە هاوەڵەکانی بە ڕادەیە خۆشیان دەویست کە پێغەمبەریان صلى الله عليه وسلم لەخۆیان وماڵ ومنداڵ وهەموو کەس وکاریان زیاتر خۆش دەویست.

ب- جا کەسێك خوای گەورە بەو شێوەیە شایەتی ڕەوشت بەرزی بۆ بدات بلێی لێی بوەشێتەوە بێڕێزی بەرامبەر دۆست وشوێنکەوتوەکانی

خۆی بکات؟!!.

ت-کاتی فەرموودەکە وەکو باسمان کرد لە رۆژی جەژندا بووە کە رۆژێکی پیرۆزە ورۆژی گەردن ئازادیی و لێبوردەیی و دڵنەوایی کردنی یەکترە، نەك بێڕێزی کردن ودڵ یەشاندن.

پ- شوێنی فەرموودەکە: شوێنی پەرستش و کڕنووشبردن و خوا لەخۆ رازیکردن بووە، نەك بێڕێزی وسەرکۆنە کردن.

ج- بابەتی قسەکان ئامۆژگاری وهەڵنان بووە بەرەو بەخشین وچاکە کردن ودوورکەوتنەوە لەخراپە، جا ئایا لەهیچ مامۆستایەکی ژیر دەوەشێتەوە کە بیەوێت کەسێك ئامۆژگاری بکات لەبری ئامۆژگاری بێڕێزی بەرامبەر بکات وسەرکۆنەی بکات؟!!. ئەی ئەگەر ئەو کەس ومامۆستایە پێغەمبەری خودا بێت صلى الله عليه وسلم؟!!

ح-قسە بۆ کراوەکان لەفەرموودەکەدا زۆرینەیان ئافرەتانی پشتیوانان وخەڵکی مەدینە بوون کە زۆر پێغەمبەری خوداياصلى الله عليه وسلم خۆشویستوە وبەرامبەری بەئەمەك بوون وپێغەمبەری خودايشصلى الله عليه وسلم زۆر رێزی لێ گرتون ولەزۆر فەرمودەدا ستایشی کردون. جا بەپێی خوێندنەوەی ئەم هەل ومەرجانە ئایا دەگونجێت پێغەمبەرێکی ئاواصلى الله عليه وسلم کات و شوێن وخەڵکێکی ئاوای هەڵبژاردبێت بۆ بێڕێزی کردن بە ئافرەتان و بێ هیوا کردنیان و بەکەم نیشاندانیان بەرامبەر بە پیاوان؟!!!.

خۆ ئەگەر ئەم فەرموودەیە لەکاتی دادگای کردنی ئافرەتێك یان سزادانی لەسەر هەڵەیەکی گەورە بهاتایە بۆ نموونە زینای بکردایە، یان دزی بکردایە، دەمانگوت لەوانەیە وابێت، بەڵام ئەم کەسە ولەم کات و شوێنە پیرۆزە وبەرامبەر بەم توێژە خواناس وبۆ خوا صولحاوەی کۆمەڵگا هەرگیز رێی تێ ناچێت وهیچ پاساوێکی نییە بۆیە ناکرێت مەبەستی فەرمودەکە ئەوە بێت.

سێیەم: پێغەمبەری خوداصلى الله عليه وسلم نەیفەرمووە ئافرەتان کەم عەقڵ وکەم دینن، بەڵکو بەپێچەوانەوە باس لەهێزی کاریگەریان دەکات لەسەر پیاوان، بەڵام ئەو شێوازەی هەڵیبژاردووە بۆ گەیاندنی مەبەستەکەی جۆرێکە لەبوێژی ولەزمانی عەرەبیدا پێی دەگوترێت: (ستایش کردن بە گلەیی). بۆیە لێرەدا وەك بەشێك لەپیاهەڵدان سەرسامی خۆی نیشانداوە بەرامبەر بە هێز وکاریگەری ئەوان لەسەر پیاوان، کەچۆن توانای لەخشتەبردنی پیاوی زۆر دانا وژیریان هەیە..

چوارەم: بەکارهێنانی وشەی (نقص) واتە: (کەمی) مەبەست پێی کەمی ژمارە و کەرەتە نەك کەسایەتی وڕێز، وەکو دواتر پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم خۆی راڤەی دەکات، ئافرەتیش هیچ بەرپرسیارێتیەکی شەرعی ئەو کەم وکورتیە ناگرێتە ئەستۆ چونکە شایەتی ئافرەت یان پەرستشی هەرچەند و هەرچۆن بێت پەروەردگار وای دیاری کردووە، هەروەك چۆن کاتێك نەخۆشێك لەبەر نەخۆشی رۆژووی رەمەزانی پێ ناگیرێت، یان کەسێکی گەشتیار کە نوێژەکانی کورت دەکاتەوە، ئەمانە هیچیان نابنە مایەی کەموکوڕی یان بەکەم سەیرکردنی مرۆڤەکان، بەڵکو بە پێچەوانەوە پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم لەوبارەیەوە دەفەرموێت: {إِنَّ اللهَ تعالى يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُخَصُهُ كَمَا يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى عَزَائِمُهُ}([٢٤]). واتە: خوای گەورە چەندی پێخۆشە کە فەرمانەکانی وەکو خۆی جێبەجێ بکرێت لە کاتە ئاساییەکاندا، ئەوەندەیشی پێ خۆشە کە مۆڵەت و ئاسانکارییەکانی جێبەجێ بکرێت لە کاتە نائاساییەکاندا، بۆیە کاتێك ئافرەت لە سووڕی مانگانەدا واز لە نوێژ دێنێت یان رۆژوو، ئەمەیش دیسانەوە جێبەجێکردنی فەرمانی خوای گەورەیە و خوای گەورە ئەم کارەی پێ خۆشە، ئیتر چۆن ئەمە دەبێتە مایەی کەمی یان سووکی ئافرەتان؟!.

پێنجەم: (عقل) لەزمانی عەرەبیدا بەواتای بەستنەوەی گرتنەوە وزاڵبوون دێت بەسەر حەز وسۆز وئارەزوەکاندا، پیاو بەوپێیەی کەکاری دابینکردنی بژێوی وروبەڕووبونەوەی سەختێکانی ژیانە لایەنی ژیری زیاتر زاڵە بەسەر بڕیارەکانیدا لەبەرامبەریشدا ئافرەت بەو پێیەی کەکاری بەخێوکردنی منداڵە وپەروەردە وپێگەیاندنە زیاتر لایەنی سۆزداری زاڵە بەسەر بڕیارەکانیدا، ئەمەیش پەیوەندی بەوەوە نییە کە کێ لە کێ باشترە؟ بەڵکو پەیوەندی بە رۆڵ و ئەرکی ئەم دوو رەگەزەوە هەیە لە ژیاندا، پیاو کە ئەرکی دابینکردنی بژێویی ژیانی بەسەردا دراوە پێویستی زیاتری بە ژیریی و بیرکردنەوەیە، لە بەرامبەریشدا ئافرەت کە بەخێوکەر و پەروەردەکارە لە کۆمەڵگادا پێویستییەکی زۆری بە سۆز و خۆشەویستی هەیە، بۆیە خوای کاربەجێ هەریەکەیان بەپێی پێویستی خۆیان بەهرەی پێداون.

شەشەم: ئەگەر ئەم فەرموودەیە بکرێتە پێوەر بۆ ژیری وعەقڵی مرۆڤەکان ئەوە دەبێت بڵێین کە ئافرەت بەهرەمەند ترە لەو بوارەدا، چونکە

ئەگەر وتمان ئافرەت کەم عەقڵە و بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بتوانێت زاڵ بێت بەسەر پیاوێکی زۆر دانا و ژیردا و تەواو کۆنترۆڵی عەقڵی بکات، وەکو پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئاماژەی پێ دەکات، ئایا لەم هاوکێشەیەدا کێ کەم عەقڵە و کێ زۆر عاقڵە؟ بەدڵنیاییەوە لە خشتە براو کەم عەقڵە نەك لە خشتەبەر.

حەوتەم: سەبارەت بەو حوکمەی فەرمودەکە ئاماژەی پێدەکات ودەیکاتە پێوەر بۆ سەلماندنی کەم عەقڵی ئافرەتان کە بابەتی شایەتیە، خۆ هەموو کەس دەزانێت کە ئەو حوکمە ڕەها نیە بەڵکو لەهەندێك کار وکاروبارەی تایبەت ولاوەکی وبەرتەسکدا یە، بەتایبەتی ئەو بوارانەی کە دوورە لەئەرك وتایبەتمەندی ئافرەتەوە وەکو: بواری بازرگانی کە ئافرەت زۆر خەمی پێوە هەڵناگرێت، بۆیە دەکرێت زوویش لەبیری بچێت، لەبەرامبەردا ولەزۆر بابەتی هەستیار وگەورەدا شایەتی ئافرەت هاوتای شایەتی پیاو وەرگیراوە لەوانە لە گێڕانەوەی فەرمودە کە نیوەی دینە ڕیوایەتی ئافرەت وەکو پیاو تەماشا کراوە وهیچ جیاوازی لەنێوانیاندا نەکراوە، بگرە لە هەندێك بواردا شایەتی ئافرەت لە شایەتی پیاو بەهێزتر سەیر کراوە ووەرگیراوە، بەتایبەتی لەو بوارانەدا کە تایبەتن بە ئافرەتانەوە، وەکو: مەسەلەی شیر پیدان، کچێنی ئافرەت، عیدە، نەسەب و کۆمەڵێ مەسەلەی هەستیاری دیکە. جا تۆ بڵێی ئێمە ئەمانە بزانین بەڵام پێغەمبەرصلی الله علیه وسلم نەیزانیبێ وئەو حوکمەی بەو ڕەهاییە دابێت؟!!!.

هەشتەم: سەبارەت بەو هۆکارە زانستیانەیش کە وادەکەن لەهەندێك بابەتی فیقهیدا شایەتی دوو ژن بەیەك پیاو بچێت زانایان دەڵێن جیاوازیەکی زۆر لەنێوان مێشکی پیاو وئافرەتدا هەیەلەوانە:

١-بەشێوەیەکی گشتی مێشکی ئافرەت لەمێشکی پیاو بچوك ترە و ڕێژەی خانەکانی مێشکیشیان بەراورد بە پیاوان کەمترە هەر بۆیە ئەگەری توشبوونیان بەنەخۆشی زهایمەر وخەڵەفان ولەبیرچونەوە دوو هێندەی پیاوان زیاترە.

٢-مێشکی ئافرەت توانای هەڵکردنی لەگەڵا بارودۆخی قورس وناهەموار کەمترە وئەرك وکاری ڕۆژانە وفشارە دەروونیەکان زیاتر کاری تێدەکەن وئەگەری تووشبونی بەدڵەڕاوکە وخەمۆکی وترس زیاترە.

٣-ئافرەت کۆمەڵێك تایبەتمەنی جەستەیی هەیە کەئەوانەیش دیسانەوە کاریگەری لەسەر ئەرکەکانی مێشك ویادەوەریەکانی دروست دەکەن لەوانە سوڕی مانگانە وسك وزا کردن وشەونخونی کردن وشیردان وپەروەردەی منداڵ وهەموو ئەوانەیش کەهەندێکیان بەردەوام دووبارە دەبنەوە کاریگەری خراپ لەسەر باری دەروونی ئافرەت بەجێ دەهێڵن.

کۆی ئەم هۆکارانەیش وا دەکەن ئافرەت ئەگەری لەبیرچونەوەی زۆرتر بێت لە پیاوان بەتایبەتیش لەو بوارانەدا کەزۆر جێی بایەخ نیە بەلایەوە وئایەتەکەی قورئانیش باس لە هەمان هۆکار دەکات ودەفەرمووێت: [أَن تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى]([٢٥]). واتا: ئەگەر یەکێکیان بیری چووەوە تا ئەوی تریان بیری بخاتەوە. ئیتر ئەمە چ پەیوەندیەکی بە ڕێز وبێڕێزیەوە هەیە؟!!!.

نۆیەم: مەبەستی سەرەکی فەرموودەکە و هۆکاری بنەڕەتی قسەکان وەکو لە سەرەتاکەیدا بۆمان دەردەکەوێت هەوڵدانە بۆ هەڵنانی ئافرەتان بۆ کاری چاکە و ئەنجامدانی پەرستشی زیاتر بۆ پڕکردنەوەی ئەو کەموکوڕییانەی کە بە هۆی هەندێك تایبەتمەندیی جەستەیی ئافرەتەوە لە پەرستشەکانیدا ڕوو دەدات، هەروەها ئاگادارکردنەوە و دوور خستنەوەیانە لەو ئاکار و ڕەفتارە خراپانەی کە زیاتر ئافرەتان ئالوودە و تووشی دەبن، بە مەبەستی ئەوەی کە خۆیان چاك بکەن، ئەمەیش بەڵگەی دڵسۆزیی پێغەمبەری خودایە صلی الله علیه وسلم بەرامبەر بە ئافرەتان، نەك ڕق لێبوونەوە و بەسووك سەیرکردن، چونکە ئەگەر یەکێك ڕقی لە یەکێك بێت و بەسووك سەیری بکات نایەت ئامۆژگاری بکات و سەرزەنشتی بکات بەڵکو حەز دەکات لەیەك جێ سەدجار ملی بشکێ، پێشینەکانی ئێمەش ڕاست دەکەن کە گوتویانە: (دۆستم ئەو کەسەیە کە دەمگریێنێ).

دەیەم: فەرموودەکە نەیفەرمووە زۆربەی خەڵکی دۆزەخ ئافرەتن لەبەر ئەوەی کە لەڕەگەزی مێینەن بەڵکو لەبەر ئەو خوە خراپانەیە کە ئاماژەی پێکردوە، خۆ ئەگەر ئەو خوانە لەپیاویشدا هەبن هەر هەمان چارەنووسی دەبێت.

یازدەیەم: ئەم فەرموودەیە بەڵگەیەکی زۆر ڕوون و ئاشکرایە لە سەر ڕێز و مافی ئافرەت لە ئیسلامدا، کە دەبینین چۆن پێغەمبەری خودا صلی الله علیه وسلم بەسەری کردونەتەوە، بەتایبەتی بەر لە پیاوان لەو ڕۆژە پیرۆزەدا قسەی بۆ کردوون و ئامۆژگاریی کردوون، لەملایشەوە ئافرەتان

بوێرانە و راشكاوانە پرسیار و بۆچوونەكانیان عەرزی پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم كردووە و ئەویش چەند بە سنگێكی فراوانەوە قسەكانی لێ قبوڵ كردوون و بۆچوونەكانی خۆی و حوكمە شەرعییەكانی بۆ روون كردوونەتەوە، ئایا لە رۆژگارەكانی سەدەی بیست و یەك و بانگەشەی ماف و ئازادی ژناندا كەس ئەو مافەی هەیە ئاوا قسە لە قسەی سەركردەیەكدا بكات و قسەكانی پێ ببڕێت و ئەویش بەو شێوەیە بە سنگێكی فراوان و گیانی بەزەیی و لەخۆبوردەییەوە قسەكان وەربگرێت و روونكردنەوەیان لەسەر بدات؟.

دوازدەیەم: كاتێك پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم قسە لەسەر هەندێك خوی خراپی ئافرەتان دەكات مەبەستی ئەوە نەبووە كە ئەم جۆرە هەستكردنە لە ئافرەتدا قووڵ بكاتەوە، یان بڵێ هەموو ئافرەتان هەر وان و قسەی ناشیرین دەكەن و هەر وایش دەمێننەوە، بەڵام مەبەستی ئەوە بووە ئافرەتان ئەم سیفەتەیان تێدایە با وازی لێ بهێنن، یان هەوڵ بدەن لەبەر ئەوەی نوێژەكەیان كەمترە نوێژی سوننەت زۆر بكەن لەوكاتانەدا كە پاكن، بۆ ئەوەی بتوانن ئەو لایەنە پڕ بكەنەوە، ئەم جۆرە هەڵنانەش پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم نەك تەنیا بەرامبەر بە ئافرەت بەڵكو زۆر جار بەرامبەر بە پیاوانیش بەكاری هێناوە.

بۆ نموونە پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێت: {إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ لاَ نَكْتُبُ وَلاَ نَحْسُبُ}([٢٦]). واتە: ئێمە ئومەتێكی نەخوێندەوارین، نووسین و ئەژماردەكردن نازانین، لێرەدا خۆ مەبەستی پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم ئەوە نییە گیانی نەخوێندەواریی لە ئومەتی ئیسلامیدا قوڵ بكاتەوە، بەڵكو مەبەستی ئەوەیە هەڵمان بنێت كە خوێندەوار بین و خۆمان چاك بكەین، چونكە ئێمە ئومەتی (إقرأ) و خوێندەوارین، ناكرێت نەخوێندەوار و نەفام بین.

لە كۆتاییدا دەبێت ئێمە ئەو راستییە لەبیر نەكەین كە ئاینی پیرۆزی ئیسلام رێزی تەواوی بۆ هەموو پێكهاتەكانی ئەم بونەوەرە دابین كردووە و تایبەتمەندییەكانی رێز لێگرتووە و پاراستووە، هەریەكە ئەرك و رۆڵێكی پێ سپێردراوە كە لەگەڵ بونیاتی جەستەی دەروونی ئەو بونەوەرەدا گونجاو بێت. نەنگی و سووكی لەوەدایە كە مرۆڤ ئەركەكانی خۆی جێبەجێ نەكات و لێی لابدات، نەك بە پێچەوانەوە.

بۆیە هەركاتێكیش ویستمان راڤەی فەرموودەیەك بكەین پێویستمان بەوەیە كە هەموو فەرموودە هاوشێوە و هاوبابەتەكانی وەربگرین و لە دەرنجامی خوێندنەوەیەكی زانستیی و بابەتیانە حوكمە شەرعییەكانیان لێ وەربگرین، نەك تەنیا لە روانگەی فەرموودەیەكەوە و بە پێی تێگەیشتنی خۆمان چۆن بمانەوێت ئاوا راڤەی بكەین .

باسی سێیەم

{لَوْ كُنْتُ آمِرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِغَيْرِ اللهِ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا}

(لَمَّا قَدِمَ مُعَاذٌ مِنَ الشَّامِ سَجَدَ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قَالَ: {مَا هَذَا يَا مُعَاذُ؟} قَالَ: أَتَيْتُ الشَّامَ فَوَافَقْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِأَسَاقِفَتِهِمْ وَبَطَارِقَتِهِمْ، فَوَدِدْتُ فِي نَفْسِي أَنْ نَفْعَلَ ذَلِكَ بِكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم: {فَلَا تَفْعَلُوا؛ فَإِنِّي لَوْ كُنْتُ آمِرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِغَيْرِ اللَّهِ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا}..)([٢٧]).

ئەم فەرموودەیەش دیسانەوە یەكێكە لەو فەرموودانەی كە ئەگەر مرۆڤ سەرپێیی واتاكەی لێك بداتەوە، ئەوە ئاڵۆزیی و گومانێكی زۆری بۆ دروست دەبێت، جا ئێمە لێرەدا و لە پێناو دەرخستنی ڕوی راستیەكان وخۆ پاراستن لەو جۆرە ئاڵۆزی وگومانانە ئەم چەند خاڵە لە سەر فەرموودەكە دەخەینە روو وسەرەتایش لەڕاڤەی فەرموودەكەوە دەستپێدەكەین:

یەكەم: واتای فەرموودەكە: كاتێك موعازی كوڕی جەبەل لە شام گەڕایەوە كڕنووشی بۆ پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم برد، پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم - كە ئەم كارەی لە موعاز بینی پێی سەیر بوو- فەرمووی: ئەمە چییە ئەی موعاز؟!!. موعاز لەوەڵامدا گوتی: چووم بۆ شام بینیم ئەوان .ئەهلی شام .كڕنووشیان بۆ پیاوە ئاینییەكان دەبرد، منیش پڕ بەدڵ پێم خۆش بوو كڕنووشت بۆ ببەین و بەم شێوەیە رێزت لێ بگرین. پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمووی: كاری وامەكەن، چونكە گەر بگونجایە و دروست بوایە فەرمان بكەم بە كەسێك كڕنووش بۆ كەسێكی تر ببات، ئەوا فەرمانم دەكرد بە ئافرەت كە كڕنووش بۆ پیاوەكەی ببات.

دووەم: ئەم فەرموودەیە لە رووی رێگەكانی گێڕانەوەیەوە بە كۆمەڵێك هاتووە كە هەر یەكەیان هۆكاری هاتنی فەرموودەكە بۆ شتێك دەگێڕێتەوە

جیاوازە لەوی تر.

هەندێك لەوانە هۆكاری فەرموودەكە بۆ ئەوە دەگێڕنەوە كە لە سەرەوە باسمان كرد كە گوایە كاتێك موعاز لە شام گەڕاوەتەوە كڕنووشی بۆ پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم بردووە و پێغەمبەریش صلى الله عليه وسلم ئەم فەرموودەیەی فەرمووە.

هەندێكی تر بۆ ئەوەی دەگێڕنەوە كە گوایە ڕۆژێكیان پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم لە ناو كۆمەڵێك لە هاوەڵەكانیدا بووە و وشترێك هاتووە كڕنووشی بۆ بردووە و پاشان هاوەڵەكانی فەرموویانە: ئەی پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم بۆ كڕنووشت بۆ نەبەین لە كاتێكدا ئاژەڵ و ڕووەك كڕنووشت بۆ دەبەن؟ ئێمە لەوان لە پێشترین كە كڕنووشت بۆ ببەین، ئەویش لە وەڵامدا ئەو فەرموودەیەی فەرمووە([٢٨]).

هەندێكی تر بۆ ئەوەی دەگێڕنەوە كە گوایە ئافرەتێك هاتووەتە لای پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم و لێی پرسیوە: ئەی پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم فلان كەسی ئامۆزام هاتۆتە داوام، جا حەز دەكەم بزانم مافی پیاو بەسەر خێزانەكەیەوە چییە؟ ئەگەر زانییم دەتوانم جێبەجێی بكەم شووی پێ دەكەم، ئەگەریش بزانم ناتوانم جێبەجێی بكەم شوو ناكەم، پێغەمبەریش لە وەڵامدا وای فەرمووە([٢٩]).

هەندێكی دیكە بۆ ئەوەی دەگێڕنەوە: كە گوایە كۆمەڵێك لە هاوەڵانی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم وشتریان دەبێ و وشترەكەیان بەرەڵا دەكەن لە ناو باخێكدا، جا بە هۆی ئەوەی كە وشترەكە لەوەڕ و جێگەكەی باش دەبێ هار دەبێ و ئیتر كەس ناتوانێت نزیكی بكەوێت و ناتوانن بەكاری بهێنن، هەتا بە پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم دەڵێن: پێغەمبەری خودایش صلى الله عليه وسلم لەگەڵیان دەچێتە باخەكەوە و وشترەكە كە پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم دەبینێت دێت بەرەو ڕووی و كڕنووشی بۆ دەبات، هاوەڵەكانیش كە ئەمە دەبینن دەڵێن: ئەی پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم ئەگەر ئەو بێزمانە كڕنووشت بۆ بەرێت ئێمە لە پێشترین بەوەی كە كڕنووشت بۆ ببەین، پێغەمبەریش صلى الله عليه وسلم لە وەڵامدا ئەم فەرموودەیە دەفەرموێت([٣٠]).

ئەمانە و چەندین هۆكاری تر لە سەرچاوەكان و پەرتووكەكانی فەرموودەدا سەبارەت بە هاتنی فەرموودەكە باس دەكرێت.

سێیەم: بەدەر لەهەموو ئەو هۆكارانەی بۆ هاتنی فەرموودەكە باسكراون كەچی وچۆن بووە، دەقی فەرموودەكە خۆی بۆ خۆی دروستە و لە چەندین ڕێگەوە هاتووە و ڕێگەكانی یەكتر پشتڕاست دەكەنەوە.

چوارەم: پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم لەفەرمودەكەدا بەهیچ شێوەیەك نە فەرمانی كردوە ونەڕێگەیشی داوە كەژن كڕنوش بۆ مێردەكەی ببات، چونكە كڕنوش بردن بۆ غەیری خوای گەورە بەهەر پاساوێك ولەژێر هەر ناونیشانێكدا بێت مرۆڤ لە بازنەی باوەڕ وئیسلام دەباتە دەرەوە وئیسلامیش بۆیە هاتووە تا مرۆڤەكان لە كۆتی كۆیلایەتی و بەندایەتی یەكتر ڕزگار بكات وهەموو خەڵكی بەرەو بەندایەتی ڕاستەقینە ویەكتا پەرستی ببات، جا چۆن دەگونجێت ئێستا بێت ڕەگەزێك بكاتە كۆیلەی ڕەگەزەكەی تر و بە كۆیلە بینرخێنێ، ئەمە زۆر دوورە لە ڕاستی و لە بنەماكانی ئایینی پیرۆزی ئیسلامەوە.

بۆیە ئەگەر بە وردی سەرنجی فەرموودەكە بدەین دەبینین پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم پیتی (لو) بەكار دەهێنێت كە لە زمانی عەرەبیدا ئامێری مەرج دانانە وپێی دەگوترێت (حرف إمتناع لإمتناع) واتە: (لو) لە هەر ڕستەیەكدا بێت وەڵامی مەرجەكە (جواب الشرط) مەحاڵە وڕێگە پێدراو نیە لەبەر ئەوەی كاری مەرجەكە (فعل الشرط) خۆی لەخۆیدا مەحاڵە وڕێگە پێدراو نیە.

بۆ نموونە دەڵێن پێشەوا عەلی كوڕی تالیب گوتویەتی: (لو كان الفقر رجلاً لقتلته). واتا: ئەگەر هەژاری مرۆڤێك بوایە دەمكوشت ولەناوم دەبرد وخەڵكیم لەدەستی ڕزگار دەكرد. بەڵام ئەمە هەرگیز نایەتەدی چونكە هەژاری مرۆڤ نیە تا بگونجێت بكوژرێت ولەناو ببرێت.

لێرەیشدا پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم دەفەرمووێت ئەگەر دروست بوایە فەرمانی لەو جۆرە بكەم. بەڵام بەهۆی ئەوەی كە فەرمانی لەو جۆرە دروست نیە وڕێگە پێدراو نیە تەنانەت بۆ پێغەمبەریش صلى الله عليه وسلم ئەوا فەرمان بەكاری واناكەم وڕێگەی پێنادەم.

پێنجەم: ئیسلام ئاینی سیستەم ویاسا وڕێكخستنە وهەرگیز شپرزەیی وبێ سەروبەری قبوڵ ناكات، یەكەم قوتابخانەیش كەپێویستە تاكەكان لێوەی فێری یاسا وڕێز ببن قوتابخانەی خێزانە كە خشتی بناغەكەی لە دوو هاوسەر پێك دێت وپێكەوە بڕیاری پێكهێنانی ژیانێكی هاوبەش دەدەن وپێكیشەوە ئەرك وماف بەرپرسیارێتیەكانی دابەش دەكەن، هەر لەو سۆنگەیەوە ئیسلام گرنگیەكی زۆری بەخانەی خێزان داوە وئەرك

ومافەكانی نێوان هاوسەرەكان وتەنانەت نەوەكانیشیانی بەشێوەیەكی شیاو وگونجاو لەگەڵ پێكهاتە جەستەی ودەروونیەكەی هەر یەكەیان دیاری كردوە تا ڕێگر بێت لەهەر بشێوی وسەركێشیەك كەئارامی خێزان بشێوێنێت وپەیوەندی وپەروەردەی تاكەكانی تێك بدات وئاڵۆز بكات.

دیارە هاوسەرەكانیش بۆ جێبەجێكردنی ئەرك وبەرپرسیارێتیەكانی سەر شانیان پێویستیان بە دەستبار وهاوكاری بەرامبەرەكانیان هەیە لەگشت ڕویەكەوە، بەتایبەتی پیاو كە پشكی شێری لەو ئەرك وبەرپرسیارێتیە دەكەوێتە ئەستۆ.

ئەم بنەمایەیش نەك تەنها لەچوارچێوەی خێزاندا- كەگرنگترین خشتی بناغەی بونیادی كۆمەڵگایە- بوونی هەیە وپێویستە بەڵكو بۆ هەموو یەكەیەكی بەڕێوەبردن هەر وایە ئەوەتا ئێمە لەهەر فەرمانگەیەكی دونیا بەڕێوبەرێكمان هەیە كە دەبێت سەرجەم كارمەندەكان ڕێز لەبڕیارەكانی بگرن وگوێڕایەڵی بكەن، ئەمەیش پەیوەستە بە پۆستی كەسی بەڕێوبەر نەك خودی خۆی یان ڕەگەزەكەی پیاویش لەپرۆسەی خێزاندا ڕۆڵی ئەو بەڕێوەبەرەی هەیە.

جا مەبەستی سەرەكی فەرموودەكە ئاراستەكردنی ئافرەتانە بۆ ئەوەی هاوكار ویاریدەدەرێكی باش بن بۆ پیاوەكانیان تا پێكەوە خێزانێكی تەندروست وتەبا تۆكمە پێك بهێنن وخۆیان ونەوەكانیان لەسەر بنەمای ڕێز وخۆشەویستی پەروەردە بكەن.

ئەم خاڵەیش خاڵێكی ڕێژەییە و ڕەها نییە ووەك گوتمان پەیوەستە بە ڕۆڵی ئەندامەكان لە چوارچێوەی خێزاندا، نەك بە ڕەگەزەكانیانەوە كە نێرن، یان مێ.

بەڵگەی ڕاستی ئەم بۆچونەیش ئەوەیە كە ئیسلام ئەم ئاراستەیەی تەنها بۆ ئە كاتانەیە كەباس لەڕۆڵ وپەیوەندی ئافرەت دەكات لەگەڵ پیاودا وەكو هاوسەر، بەڵام هەر هەمان كەس كاتێك وەكو دایك باسی دەكات ئاراستەكە پێچەوانە دەكاتەوە وهەمیشە ئامۆژگاری پیاوان دەكات كەدەبێت ئەوان لەخزمەتیاندا بن وڕێزیان بگرن وبەهیچ شێوەیەك بێ فەرمانیان نەكەن.

لە چەندین فەرموودەدا پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم ئەم جیاوازییەی زۆر ڕاشكاوانە ڕوون كردووەتەوە، بۆ نموونە دایكی باوەڕداران عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) دەفەرمووێت: (سَأَلْت النَّبِيّ صلى الله عليه وسلم: أَيّ النَّاس أَعْظَم حَقًّا عَلَى الْمَرْأَة؟ قَالَ: {زَوْجهَا} قُلْت: فَأَيّ النَّاس أَعْظَم حَقًّا عَلَى الرَّجُل؟ قَالَ: {أُمّه}..)([٣١]).واتە: لە پێغەمبەری خودام صلى الله عليه وسلم پرسی كێ زۆر مافی لەسەر ئافرەت هەیە؟ فەرمووی: هاوسەرەكەی. وتم: ئەی كێ زۆر مافی بەسەر پیاوەوە هەیە؟ فەرمووی: دایكی.

نەك هەر ئەوەندە بەڵكو لەبەراوردكرنی دایك بە باوك كە هەر پیاوە ورەگەزی نێرە ورۆڵی بەرچاویشی هەبووە لەبەخێو كردن وپەروەردەكردنی منداڵەكانیدا، ئیسلام سێ هێندەی باوك ڕێزی لە دایك ناوە ورۆڵی بەرز نرخاندوە، ئەوەتا ئەبو هورەیرە بۆمان دەگێڕێتەوە ودەڵێت: (جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَحَقُّ النَّاسِ بِحُسْنِ صَحَابَتِي؟. قَالَ: {أُمُّكَ}. قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟. قَالَ: {ثُمَّ أُمُّكَ}. قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟. قَالَ: {ثُمَّ أُمُّكَ}. قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟. قَالَ: {ثُمَّ أَبُوكَ}([٣٢]). واتا: پیاوێك هاتە خزمەتی پێغەمبەر وگوتی: كێ لەهەموو كەس لەپێشترە كە من چاكەی لەگەڵ بكەم وباش بم لەگەڵی؟. فەرمووی: دایكت. گوتی: پاش ئەو؟. فەرمووی: پاش ئەو دایكت. گوتی پاش ئەو؟. فەرمووی: پاش ئەو دایكت. گوتی پاش ئەو؟. فەرمووی: پاش ئەو باوكت.

جا بۆیە ئەم جۆرە هەڵوێست و فەرمودانە لە ئیسلامدا پەیوەندی بە ڕەگەزی تاكەكانەوە نییە، بەڵكو پەیوەندی بە ڕۆڵ و ئەركەوە هەیە، كێ لەهەر بوارێكدا ئەرك و ڕۆڵی زیاتر و گرانترە مافیشی زیاترە.

شەشەم: ئێمە دەبێت جیاوازی بكەین لەنێوان بەهای ڕێزگرتن لەگەڵ بەكەم سەیركردن وبەكۆیلە كردن، ئیسلام هەمیشە هانی تاكەكانی داوە كەڕێز لەیەكتر بگرن وبەوەفا بن بەرامبەر چاكەكانی یەكتر، هەر لەو سۆنگەیەیشەوە فەرمانی كردوە كەدەبێت منداڵەكان هەچ ڕەگەزێكیان هەبێت لەگەڵ باوك دایكیان باش بن وڕێزیان بگرن ئەمەیش هیچ كات بەواتای بەكەم سەیر كردنی منداڵ نایەت بەڵكو بەپێچەوانە زیاتر پێی ڕێزدار دەبن چ لای خوای گەورە چ لای خەڵكیش.

حەوتەم: دیاریكردنی ئەم ئەرك و مافانە بەو شێوەیەی كە لە ئیسلامدا باسیان لێوە كراوە تەنیا پەیوەندییان بە ڕێكخستنی كاروبارەكانی دونیاوە

هەیە و مەرج نییە لای خوا، یان بۆ قیامەت هەر وابێت، لەوانەیە ئەو پیاوەی کە دەڵێین مافی لە سەر ژنەکەی زیاترە، لای خوا ژنەکەی سەد ئەوەندەی پیاوەکەی بەڕێز و ئازیزتر بێت، ئەوەیش سەنگی مەحەکە و ڕێز و بەرزیی ڕاستەقینە ئەوەیە کە لای پەروەردگار بێت بۆ ژیانی هەتا هەتایی بێت.

باسی چوارەم

{يَقْطَعُ الصَّلاَةَ الْمَرْأَةُ، وَالْحِمَارُ، وَالْكَلْبُ}

{يَقْطَعُ الصَّلاَةَ الْمَرْأَةُ، وَالْحِمَارُ، وَالْكَلْبُ، وَيَقِي ذَلِكَ مِثْلُ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ}([٣٣]).

ئەم فەرموودەیەیش یەکێکە لەو فەرموودانەی کە قسەی زۆری لەسەرە و ڕاڤەی جیاوازی بۆ دەکرێت، وگومانی زۆری لەسەر دروست دەکرێت، ئێمەیش لێرەدا وبەمەبەستی ڕەواندنەوەی گومانەکانی سەر فەرموودەکە ئەم چەند خاڵە دەخەینە ڕوو وسەرەتایش لەواتای فەرموودەکەوە دەست پێدەکەین بەم شێوەیەی لای خوارەوە:

یەکەم: فەرموودەکە دەفەرمووێت: ژن و گوێدرێژ و سەگ نوێژ دەبڕن و بەتاڵ دەکەنەوە، بۆ خۆپاراستن لەمە با نوێژخوێن شتێك لە بەردەمیدا دابنێت کە هاوشێوەی ئەوە ببێت کە بە کۆتایی کورتانی سەرپشتی وشترەوەیە - دیارە مەبەستی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم دانانی سوترەیە لە کاتی نوێژکردندا-.

دووەم: دایکی باوەڕداران خاتوو عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) کاتێك بیستویەتی ئەم فەرموودەیەیان بەو شێوەیە بەدەم پێغەمبەری خوداوە صلی الله علیه وسلم گێڕاوەتەوە زۆری پێ ناخۆش بووە وگلەیی وکردووە لەو کەسانەی کە گێڕاویانەتەوە وفەرمویەتی: {شَبَّهْتُمُونَا بِالْحُمُرِ وَالْكِلاَبِ}. واتا: ئێمەتان وەك سەگ وبەراز وێنا کردوە.

سێیەم: ئەم فەرموودەیە بەم واتایە لەگەڵ چەندین فەرموودە ودەقی لەخۆی بەهێزتردا یەکانگیر و دژ دەوەستێتەوە، لەوانە:

أ-خاتوو عائیشە بۆمان دەگێڕێتەوە ودەفەرمووێت: {وَاللهِ لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صلی الله علیه وسلم يُصَلِّي وَإِنِّي عَلَى السَرِيرِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ مُضْطَجِعَةً، فَتَبْدو لِي الْحَاجَةُ، فَأَكْرَهُ أَنْ أَجْلِسَ فأُوذِيَ النَّبِيَّ صلی الله علیه وسلم، فَأَنْسَلُّ مِنْ عِنْد رِجْلَيْهِ}([٣٤]). واتە: وەڵاهی پێغەمبەری خوام صلی الله علیه وسلم بینیوە نوێژی کردووە و منیش لەسەر جێگەکەی خۆم بووم و لە نێوان ئەو و قیبلەدا ڕاکشاوم، ئەگەر پێویستم بە شتێك بوایە پێم ناخۆش بوو هەستم و پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئازار بدەم، بۆیە لە لای قاچەکانییەوە خۆم دەکێشایەوە و لە جێگەکەم دەهاتمە دەرەوە.

ب-لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێت: (كُنْتُ أَنَامُ بَيْنَ يَدَىْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه وسلم وَرِجْلاَى فِي قِبْلَتِهِ، فَإِذَا سَجَدَ غَمَزَنِي فَقَبَضْتُ رِجْلَيَّ، فَإِذَا قَامَ بَسَطْتُهُمَا، قَالَتْ: وَالْبُيُوتُ يَوْمَئِذٍ لَيْسَ فِيهَا مَصَابِيحُ)([٣٥]). واتە: لەبەردەم پێغەمبەری خوادا صلی الله علیه وسلم دەنووستم -دیارە مەبەستی ئەو کاتانەیە کە پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم شەونوێژی تێدا دەکرد- قاچەکانم دەکەوتە بەردەم قیبلەکەی، ئەگەر بیویستایە کڕنووش ببات دەستێکی دەدا لە قاچمەوە و ئاگاداری دەکردمەوە و قاچەکانم هەڵدەکێشا، ئەگەر هەڵبسایەتەوە قاچەکانم درێژ دەکردەوە، ماڵەکانیش ئەوکاتە چرای تیانەبوو - تا پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم قاچەکانی ببینێت-.

دیارە نووستنی خاتوو عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) بەم شێوەیە لەبەر نوێژی پێغەمبەردا صلی الله علیه وسلم لە ناچاریدا بووە، چونکە ژورەکەیان هەر ئەوەندە بووە، ماڵەکانی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هەموویان وا بوون.

ت- هەر خاتوو عائیشە ڕەزای خوای لێبێت لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێت: {كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وسلم يُصَلِّي صَلاَتَهُ مِنَ اللَّيْلِ، وَأَنَا مُعْتَرِضَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ كَاعْتِرَاضِ الْجِنَازَةِ}([٣٦]). واتە: پێغەمبەری خودا صلی الله علیه وسلم شەونوێژی دەکرد و منیش لە بەینی ئەو و قیبلەدا وەکو جەنازە ڕادەکشام.

پ- عەبدوڵلای کوڕی شەدداد بۆمان دەگێڕێتەوە ودەڵێت: (حَدَّثَتْنِي مَيْمُونَةُ زَوْجُ النَّبِيِّ صلی الله علیه وسلم قَالَتْ: {كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه وسلم يُصَلِّي وَأَنَا حِذَاءَهُ، وَأَنَا حَائِضٌ وَرُبَّمَا أَصَابَنِي ثَوْبُهُ إِذَا سَجَدَ}([٣٧]). واتە: خاتوو مەیمونەی خێزانی پێغەمبەری خوا صلی الله

علیه وسلم پێی گوتم: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی دەکرد و منیش لە سووڕی مانگانەدا بووم و لە پاڵیدا بووم، هەندێکجار کە کڕنووشی ببردایە جلەکانی بەرم دەکەوت.

جا ئەگەر ئافرەت نوێژ ببڕێت یان بەناڵی بکاتەوە ئەی چۆن ئەو خێزانانەی پێغەمبەری خودا صلی الله علیه وسلم لەبەر دەم نوێژی پێغەمبەردا خەوتون بەبێ ئەوە نوێژەکەی ببڕێت یان داوایان لێبکات لەبەردەمیدا لاچن، ئەمە لەکاتێکدا کەهەندێك لە خێزانەکانی لەو کاتەدا لەسوری مانگانەدا بوون وەك لەفەرموودەکەی خاتوو مەیمونەدا هاتووە، هەموو ئەمانەیش بەڵگەن کە ڕاڤەکردنی فەرموودەکە بەو شێوەیە هەڵەیە ودووره لەڕاستیەوە.

هەر بۆیە پێشەوا بوخاری بە بەڵگەی ئەم فەرموودەیە، لە صەحیحەکەی خۆیدا بابێکی سەربەخۆ دێنێت لە ژێر ناونیشانی: (إذا صلى إلى فراش فيه حائض)([٣٨]). واتە: ئەگەر نوێژخوێن نوێژی کرد ڕووەو جێگەیەك کە ئافرەتێکی لەسەر بوو لەسوڕی مانگانەدا بوو.

ئیبن وحەجەری عەسقەلانیش کاتێك دەست بە ڕاڤەکردنی ئەم بابەی صەحیحی بوخاری دەکات دەفەرموێت: (أي هل يكره أو لا؟ وحديث الباب يدل على أن لاكراهة)([٣٩]). واتە: ئایا باش نییە نوێژ بکرێت ڕووەو جێگەیەك ئافرەتێکی تێدا بێت لەسوڕی مانگانەدا بێت، یان دروستە و هیچ کێشەی نییە؟ ئەم فەرموودەیە -دیارە مەبەستی ئەو فەرموودەیەیە کە خاتوو مەیمونە ریوایەتی دەکات- بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە دروستە و هیچ کێشەی نییە.

هەروەها ئیمامی بەیهەقییش بابێکی تەواوی لە سونەنەکەی خۆیدا لەسەر ئەو بابەتە هێناوە لە ژێر ناونیشانی (الدليل على أن مرور المرأة بين يديه لا يفسد الصلاة)([٤٠]). واتە: بەڵگە لەسەر ئەوەی کە ڕۆیشتنی ئافرەت بە بەردەم نوێژدا نوێژ بەتاڵ ناکاتەوە.

ج-عەبدوڵلای کوڕی عەباس {جِئْتُ أَنَا وَالْفَضْلُ بْنُ الْعَبَّاسِ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَرَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي بِالنَّاسِ، وَنَحْنُ عَلَى أَتَانٍ لَنَا، فَمَرَرْنَا بِبَعْضِ الصَّفِّ فَنَزَلْنَا عَنْهَا، وَتَرَكْنَاهَا تَرْتَعُ، وَلَمْ يَقُلْ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم شَيْئًا}([٤١]). واتە: من و فەزڵی کوڕی عەباس گوێدرێژێکی مێینەمان پێبوو، ڕۆژی عەرەفە کە هاتین پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نوێژی دەکرد، بەپێش نوێژەکەدا هاتین هەندێك لە ریزی نوێژەکەمان تێپەڕاند، پاشان لە گوێدرێژەکە دابەزین و گوێدرێژەکەمان واز لێ هێنا تا بلەوەڕێت، پاشانیش پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم هیچی پێ نەگوتین.

جا دیارە مەبەستی عەبدوڵلای کوڕی عەباسیش لە گێڕانەوەی ئەم فەرموودەیە وەڵامدانەوەی ئەو فەرموودەیەیە کە گوایە گوێدرێژ نوێژ دەبڕێت، بۆیە دەڵێت: پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم نەیوت بۆ ئەو کارەتان کرد؟ یان بۆ بەبەر نوێژەکەدا هاتن؟.

ئیمامی ترمزییش لە ڕاڤەی ئەم فەرمودەیەدا دەفەرموێت: (وحديث ابن عباس حديث حسن صحيح، والعمل عليه عند أكثر أهل العلم من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم، ومن بعدهم من التابعين قالوا: لا يقطع الصلاة شيء)([٤٢]). واتە: فەرموودەکەی عەبدوڵلای کوڕی عەباس دروستە و زۆربەی زانایان لە هاوەڵانی پێغەمبەر و شوێنکەوتوانیشیان کاریان پێکردووە و وتویانە: کە هیچ شتێك نوێژ نابڕێت.

چوارەم: ئەو جۆرە تێگەیشتنە لەو فەرموودەیە نەك تەنیا خێزانەکانی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم ڕەتیان کردۆتەوە، بەڵکو هاوەڵانی پێغەمبەروصلی الله علیه وسلم وزۆربەی زۆری زاناyانیش ڕەتیان کردۆتەوە، لەوانە: هەر سێ جێنشینەکەی پێغەمبەری خوا صلی الله علیه وسلم ئەبوبەکری صدیق، عوسمانی کوڕی عەفان، عەلی کوڕی ئەبی تالیب، (ڕەزای خوایان لێ بێت)، هەروەها هەر چوار پێشەوا و سەر مەزهەبەکانی فیقهی ئیسلامییش (ئەبو حەنیفە، مالیك، شافیعی و ئەحمەد) بەکۆی دەنگ ئەم جۆرە ڕاڤەکردنەیان بۆ فەرموودەکە ڕەت کردووەتەوە.

سالمی کوڕی عەبدوڵلا بۆمان دەگێڕێتەوە ودەڵێت: (قِيلَ لِابْنِ عُمَرَ: إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَيَّاشِ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ يَقُولُ: يَقْطَعُ الصَّلَاةَ الْكَلْبُ وَالْحِمَارُ. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: لَا يَقْطَعُ صَلَاةَ الْمُسْلِمِ شَيْءٌ)([٤٣]). واتە: بە عەبدوڵلای کوڕی عومەریان گوت: عەبدوڵلای کوڕی عەیاشی کوڕی ڕەبیعە دەڵێت: سەگ و گوێدرێژ نوێژ دەبڕن و بەتاڵی دەکەنەوە. عەبدوڵلای کوڕی عومەریش فەرمووی: هیچ شتێك نوێژی موسڵمان نابڕێ و بەتاڵی ناکاتەوە.

(موبارەکفوری) یش دەڵێت: (وقال مالك وأبو حنيفة والشافعي (رضي الله عنهم)، وجمهور من السلف والخلف لا تبطل الصلاة بمرور

شيء من هؤلاء)([٤٤]). واتە: ئیمامی مالیك و ئەبوحەنیفە و شافعییش (ڕەزای خوایان لێبێت)، هەروەها زۆرینەی زانایانی پێشین و پاشینیش وتویانە: هیچ کام لەو شتانە -ئافرەت، سەگ، گوێدرێژ- نوێژ بەتاڵ ناکەنەوە.

پێنجەم: سەبارەت بە لێکدانەوەی زانایان بۆ فەرموودەکە چەند بۆچونێك هەیە دیارترینیان دوانە:

١- هەندێك لە زانایان پێیانوایە کـە حوکمی ئەم سڕدراوەتەوە و هەڵوەشاوەتەوە وکاری پێ ناکرێت (منسوخ)ە، بە بەڵگەی ئەو هەموو فەرموودانەی کە دژی دەوەستنەوە و لەگەڵی یەك ناکەنەوە، بەڵام ئەم بۆچوونە زۆر پەسەند نییە، لە بەر چەند هۆیەك:

أ.(نسخ) پێویستی بەوەیە کە مێژووی هاتنی هەردوو فەرموودەکە بزانیت تا بتوانیت بڵێیت فەرمودەی پاشتر ئەوەی پێش خۆی سڕیوەتەوە و هەڵوەشاندووەتەوە، لێرەشدا مێژووی هاتنی فەرموودەکان دیار نین، بۆیە ناتوانین بڕیاری نەسخ بدەین.

ب. بڕیاری (نسخ) دوا بڕیارە بۆ چارەسەرکردنی دژوەستانەوەی دوو فەرموودە لەگەڵ یەکتر، بەڵام لێرەدا دەکرێت چارەسەری ئەو دژیی و گرژییە بکرێت بە ڕێگەی ئاسانتر بۆیە بڕیاری نەسخ نادرێت.

دووەمیان: کە ئەمەیان پەسەندتر و گونجاوترە و بۆچوونی زۆربەی زانایانی لە سەرە، ئەوەیە: کە ئەم فەرمودانە هەمووی ڕاستن و کاریشیان پێ دەکرێت.

بەڵام مەبەستی هیچ کام لەفەرموودەکان ئەوە نییە کە ڕۆیشتنی ئافرەت بە بەردەم نوێژخوێندا نوێژەکەی ببڕێت، یان بەتاڵی بکاتەوە، بەڵکو مەبەست پێی ئەوەیە کە ئافرەت بەهۆی ئەوەی کە هەمیشە جێی سەرنجی پیاوە، ئەگەر بەبەر نوێژەکەیدا بڕوات ئەوا لەوانەیە سەرنجی بەلای خۆیدا ڕابکێشێت وکەم تا زۆر ئاگای لە نوێژەکەی نەمێنێت و بەمەش پاداشتی نوێژەکەی کەم بکاتەوە، کەواتە مەبەست لە (قطع) لە فەرموودەکەدا بڕینی شێوە تەواوەکەیەتی (نفي الكمال)، نەك بەتاڵکردنەوە (نفي الصحة).

بەمەیش دەتوانین هەموو فەرموودەکان و واتاکانیان کۆ بکەینەوە، چونکە هەموو ئەو فەرموودانەی کە خێزانەکانی پێغەمبەر (ڕەزای خوایان لێ بێت) گێڕاویانەتەوە باس لەوە دەکەن کە ئەمان لەوکاتەی کە پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم نوێژی کردووە نوستوون و خۆیان داپۆشیوە، لە هیچ فەرموودەیەکدا نەهاتووە کە بە بەردەم نوێژەکەدا هاتبن یان چووبن.

ئەم حوکمەیش تایبەت نییە بە ئافرەتانەوە، بەڵکو گشتگیرە بۆ هەموو نوێژێك و هەموو نوێژخوێنێك، کە پێویستە هەموو نوێژخوێنێك کە نوێژی کرد سوترە دابنێت لە کاتی نوێژەکەیدا و چاو ببڕێتە ئەو شوێنەی کە ناوچاوانی لەسەر دادەنێت، ئیتر هەرکەس بەپشتی سوترەکەیدا بڕوات کاریگەری بۆ ئەم نابێت وکێشەی نیە.

خۆ ئەگەر سوترەی دانەنا یان سوترەی دانا وبەڵام چاوی نەبڕیە شوێنی سوجدەکەی، یان کەسێك بەنێوان ئەم وسوترەکەدا گوزەرا بەتایبەتیش شتێك کە سەرنجی ئەم بەلای خۆیدا ڕابکێشێت ئەوکات پاداشتی نوێژەکەی کەم دەکاتەوە. پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم لەم بارەیەوە دەفەرمووێت: {إذا قامَ أحدُكُم يُصَلِّي فإنَّهُ يَسْتُرُهُ إذا كانَ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فإذا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فإنَّهُ يَقْطَعُ صَلاتَهُ الحِمارُ والمَرْأةُ والكَلْبُ الأَسْوَدُ}([٤٥]). واتا: ئەگەر کەسێکتان هەستا نوێژی کرد وشتێکی لە بەردەمیدا دانا هاوشێوەی ئەوەی بە کۆتایی کورتانی سەرپشتی وشترەوەیە ئەوە بۆی دەبێتە سوترە خۆ ئەگەر ئەوەی دانەنا وگوێدرێژ یان ئافرەت یان سەگی ڕەش بەبەردەمیدا ڕۆیشت ئەوە پاداشتی نوێژەکەی کەم دەکاتەوە.

شەشەم: باس کردنی ئافرەت لە فەرموودەکەدا لەگەڵا گوێدرێژ وسەگ بۆ لێکچواندن ووهاوتا کردن نیە بەڵکو لەڕووی یەك خاڵی هاوبەشیانەوەیە لەم حوکمەدا کە ئەویش کاریگەریە لەسەر نوێژی کەسی بەرامبەر.

باسی پێنجەم

{إِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلاَثَةٍ: الْمَرْأَةِ، وَالْفَرَسِ، وَالدَّارِ}

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم: {لاَ عَدوى، وَلاَ طِيَرَةَ، وَإِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلاَثَةٍ: الْمَرْأَةِ، وَالْفَرَسِ، وَالدَّارِ}([٤٦]).

بۆ ڕوونكردنەوەی ئەم فەرمودەیەیش بەشێوەیەكی زانستی ودروست ئەم چەند خاڵە دەخەینە ڕوو:

یەكەم: واتای فەمودەكە: واتا هیچ نەخۆشی و پەتایەك لە كەسێكەوە ناگوازرێتەوە بۆ كەسێكی تر، هیچ شتێك نابێتە مایەی نەگبەتی و بەدبەختی مرۆڤ، نەگبەتی و شومی تەنیا لە سێ شتدا هەیە، لە: ئافرەت، ئەسپ و خانوودا.

لە ریوایەتێكی تری فەرموودەكەدا هاتووە كە: {إِنْ كَانَ الشُّؤْمُ فِي شَيْءٍ، فَفِي الْفَرَسِ، وَالْمَسْكَنِ، وَالْمَرْأَةِ}([٤٧]). واتە ئەگەر نەگبەتی و شوومی لە شتێكدا هەبێت، ئەوە لە: ئەسپ وخانو ئافرەتدایە.

لێرەدا و بەر لەوەی تێبینییەكان لەسەر فەرموودەكان بخەینە ڕوو، هەندێ وشەی نامۆ لە فەرموودەكاندا بەكار هاتوون ڕاڤەیان دەكەین، تا خوێنەر لێیان بەئاگا بێت، چونكە زۆر بەكاریان دەهێنین وحوكمە شەرعییەكانیش پەیوەستن بەو ووشانەوە كە ئەمانەن:

لا عَدوى: واتە هیچ نەخۆشی و پەتایەك لە كەسێكەوە ناگوازرێتەوە بۆ كەسێكی تر، مەبەستی فەرموودەكە لێرەدا قسەكردنە لە سەر لایەنی دەروونی و باوەڕی مرۆڤی باوەڕدار، بەوەی كە دەبێت مرۆڤی باوەڕدار دەروونی ئارام و دڵنیا بێت و باوەڕی وابێت بەوەی كە هەرچی ویستی خوای لەسەر نەبێت نابێت، هیچ نەخۆشییەكیش بێ ویستی خوا ناگوازرێتەوە و تووشی كەس نابێت، ئەوەیش كە ویستی خوای لەسەر بێت گەڕانەوە و ڕەتبوونەوەی نییە.

دیارە ئەمەیش ئەوە ناگەیەنێت كە مرۆڤ خۆی لەو ناخۆشی و نەخۆشیانە نەپارێزێت كە ئەگەری گواستنەوەیان لێدەكرێت، چونكە لە بەرامبەر ئەم فەرموودەیەدا چەندین فەرموودەی ترمان هەیە قسە لەسەر لایەنە مادی و بەرجەستەییەكان دەكەن، بەوەی كە پێویستە مرۆڤی باوەڕدار هەموو ئەو ڕێگانە بگرێتە بەر كە لە نەخۆشی و شتی زیانبەخش و خراپ دووری دەخەنەوە، هەروەها دەبێت خۆی لەو نەخۆشیانەیش بپارێزێت كە دەگوازرێنەوە، یان نەچێتە ناو خاكێك یان خەڵكێك كە نەخۆشییەك، یان پەتایەكی تێیدا بڵاوە تا ئەم توشی نەیەت.

لە دەرەنجامی كۆكردنەوە و كاركردن بە هەموو فەرمودەكان دەگەینە ئەوەی كە دەبێت مرۆڤی باوەڕدار خۆی لە هەموو ئەو شتانە بەدوور بگرێت كە ئەگەری زیان، یان نەخۆشیان لێ دەكرێت، هەر كاتێكیش توشی نەخۆشی، یان نارەحتییەك هات دەبێت باوەڕی وابێت كە ئەو نەخۆشییە لەلایەن خواوەیە و ویستی خوای لە سەرە و نابێ بڵێت فلان كەس، یان فلان شت توشی كردم.

طِيَرَة: كاتی خۆی عەرەب عادەتیان وابوو ئەگەر بیانویستایە سەفەرێك بكەن، یان كارێكی گرنگ ئەنجام بدەن، بەلای باڵندەیەكی نیشتوودا دەڕۆیشتن و هەڵیان دەفڕاند، جا ئەگەر باڵندەكە بە لای چەپدا بفڕیایە ئەوە سەفەرەكە، یان كارەكەیان واز لێ دەهێنا و نەیاندەكرد، بەڵام ئەگەر باڵندەكە بەلای ڕاستدا بفڕیایە ئەوە سەفەرەكە یان كارەكەیان دەكرد، ئەم جۆرە بیروباوەڕە زۆربەی كات پەكی كارەكانی دەخستن و نەیاندەكرد.

پاشتر ئەم زاراوەیە شێوەیەكی گشتگیرتری وەرگرتووە و بە هەموو ئەو شتانە وتراوە كە مرۆڤ بە چاوی نەگبەتی، یان شوومی سەیریان دەكات، جا كاتێك ئیسلام هاتووە ئەمانەی هەموو هەڵوەشاندۆتەوە، پێغەمبەری خوداش صلى الله عليه وسلم لێرەدا باس لە بنەبڕكردن و نەهێشتنی ئەم خووە خراپانەی عەرەب دەكات.

شُؤمُ: بە واتای خراپە و زیان و نەگبەتی بەكار دێت.

دووەم: ئەو جۆرە ڕاڤەكردنە سەرپێیە لە خودی فەرموودەكان خۆیاندا توشی كێشە و ئاڵۆزییمان دەكەن، چونكە سەرەتای ئەم فەرموودەیە بەوە دەست پێ دەكات كە) لاَ طِيَرَةَ). واتە: هیچ شتێك نییە ببێتە مایەی نەگبەتی و شوومی بۆ مرۆڤ، پاشانیش دەفەرموێت: نەگبەتی و شوومی تەنیا لە سێ شتدا هەیە.

باشە ئایا دەگونجێت سەرەتای فەرموودەیەك باس لە نەفی و نەبوونی شتێك بكات، پاشان كۆتاییەكەی سەرەتاكەی هەڵبووەشێنێتەوە و دژی

بووەستێتەوە؟.

ئەمە جگە لەوەی کە ئەم جۆرە ڕاڤەکردنە تووشی ئاڵۆزی و ڕووبەڕووبوونەوەمان دەکات لەگەڵ چەندین فەرمودەی دروست (صحیح)ی تردا، لەوانە:

. پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێت: {الطِّيَرَةُ شِرْك، الطِّيرةُ شرك، الطِّيَرَةُ شِرْك (ثلاثا)..ولكنَّ اللَّه يُذهِبُه بالتوكل}([٤٨]). واتە: ناوزەدکردنی شتێك بەوەی کە مایەی نەگبەتییە، یان بەدبەختییە و زیان بە مرۆڤ دەگەیەنێت، هاوەڵ بۆ خوا بڕیاردانە، پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم سێ جار ئەمەی دووبارە کردەوە، پاشان فەرموی: پشت بە خوابەستن ئەو جۆرە گومان و باوەڕانە دەڕەوێنێتەوە.

. هەروەها پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم لە فەرمودەیەکی تردا دەفەرموێت: {مَنْ رَدَّتْهُ الطِّيَرَةُ مِنْ حَاجَةٍ فَقَدْ أَشْرَكَ} قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كَفَّارَةُ ذَلِكَ؟ قَالَ: {أَنْ يَقُولَ أَحَدُهُمْ: اللَّهُمَّ لاَ خَيْرَ إِلاَّ خَيْرُكَ، وَلاَ طَيْرَ إِلاَّ طَيْرُكَ، وَلاَ إِلَهَ غَيْرُكَ}([٤٩]). واتە: هەر کەسێك بە شووم سەیرکردنی کارێك وای لێ بکات واز لەو کارەی بهێنێت، ئەوە وەك ئەوەیە هاوەڵی بۆ خوا بڕیار دابێت -دیارە ئەمەش بە هۆی ئەوەوەیە کە سوود و زیان تەنها بە دەستی خوایە نەك کەسێك یان شتێکی تر، پاشان هاوەڵەکانی پرسیاریان کرد، چی ئەم تاوانە دەسڕێتەوە؟ فەرموی: با ئەو کەسە بڵێت: خوایە هیچ سوودێك نییە مەگەر ئەوە نەبێت کە لای تۆوە دێت، هیچ نەهامەتی و نەگبەتیەکیش نییە و نابێت مەگەر ئەوە نەبێت کە لە لای تۆوە دێت، هیچ پەرستراوێکیش بە حەق نییە زاتی تۆنەبێت.

کەواتە لەم فەرمودەیەشدا پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم ئەم جۆرە بۆچوونە بە شیرك و بێباوەڕی لە قەڵەم دەدات، جا ئایا چۆن دەگونجێت ئەو خۆی ئافرەت بە مایەی نەگبەتی و شوومی لە قەڵەم بدات و سەیر بکات؟.

پێچەوانەی ئەم جۆرە تێگەیشتنە چەند دەقێکی ترمان هەیە ئافرەت بەمایەی گەشبینی وئاسودەی وخۆشگوزەرانی لەقەڵەم دەدات بۆ نمونە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە فەرمودەیەکدا دەفەرموێت: {لَاشُؤْمَ. وَقَدْ يَكُونُ الْيُمْنُ فِي الدَّارِ، وَالْمَرْأَةِ، وَالْفَرَسِ}([٥٠]). واتە: هیچ شتێك نییە ببێتە مایەی نەگبەتی و بەدبەختی مرۆڤ، ئەگەر خێر و چاکە لە شتێکدا هەبێت، ئەوە لە خانوو، ئافرەت و ئەسپدایە.

لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێت: {الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَخَيْرُ مَتَاعِ الدُّنْيَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ}([٥١]). واتە: دونیا هەمووی خۆشیەکی کەمە، باشترین و چاکترین خۆشی دونیا ژنێکی باش و گونجاوە.

کەواتە ئەم فەرموودەیە بە پێچەوانەی فەرموودەکانی ترەوە، باس لەوە دەکات کە ئەگەر خێر و خۆشی لە شتیکدا هەبێت ئەوە دەکرێت لە ئافرەتدا بێت، ئەویش بەوەی کە ئافرەتەکە خوو و ڕەفتاری باش بێت و تەبا و گونجاو بێت لەگەڵ هاوسەرەکەی.

هەر بۆیە هەڵەیە ئێمە بڵێین ئافرەت خۆی بۆ خۆی دەبێتە مایەی خراپە وشومی بەڵکو ئەوە ئاکار و ڕەفتارەکانێتی کە وای لێ دەکەن کە ببێتە مایەی خۆشبەختی، یان بەدبەختی مرۆڤ وئەم خاڵەیش لەنێوان پیاوان وئافرەتانیشدا هاوبەشە.

لێرەدا حەز دەکەم دەقێکی (شێخ تەقیەددین سوبوکی)تان عەرز بکەم کە لە ڕاڤەی ئەم فەرمودانەدا دەفەرموێت: (إشارة إلى تخصيص الشؤم بالمرأة التي تحصل منها العداوة والفتنة، لا كما يفهمه بعض الناس من التشاؤم بكعبها، وإن لها تأثيرا في ذلك وهو شيء لا يقول به أحد من العلماء، ومن قال ذلك فهو جاهل، وقد أطلق الشارع على من نسب المطر إلى النوء الكفر، فكيف من نسب ما يقع من الشر إلى المرأة) ([٥٢]). واتە: ئەم فەرموودانە ئاماژەن بە تایبەتکردنی شومی و نەگبەتی بەو ئافرەتانەی کە دەبنە مایەی شومی بەهۆی کردەوە خراپەکانیانەوە، نەك وەکو ئەوەی کە خەڵکانێك تێی دەگەن کە خودی ئافرەتەکە ببێتە مایەی شومی و نەگبەتی، یان خودی ئافرەت کاریگەری هەبێت لەسەر ئەوە، هیچ زانایەکیش ئەوەی نەوتووە، هەرکەس ئەوە بڵێت ئەوە نەزانە، چونکە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم ئەو کەسەی بە کافر و بێباوەڕ لە قەڵەم داوە کە دەڵێت: فلان ئەستێرە بارانمان بۆ دەبارێنێت و مایەی خێرە، ئەی دەبێت حاڵی ئەوانە چۆن بێت کە هەرچی خراپەیەك ڕوو دەدات دەیدەنە پاڵ ئافرەت و دەڵێن: مایەی شەرە.

سێیەم: بەدەر لەوەی کە ئەم جۆرە ڕاڤەکردنە کێشە و ئاڵۆزیمان بۆ دروست دەکەن لەگەڵ فەرمودەکاندا، بە هەمان شێوە لەگەڵ خودی قورئانیش ئاڵۆزی دروست دەکات، چونکە هەمیشە قورئان ئەو جۆرە بیر و باوەڕە بەد و گوماناوییانەی داوەتە پاڵ بێباوەڕان، هەمیشە خەڵکی بێباوەڕ تۆمەتی نەگبەتی و شومییان داوەتە پاڵ خەڵکی باوەڕدار و پێغەمبەران، وەك چۆن خوای گەورە لە چەند ئایەتێکدا ئاماژەی پێدەکات

و دەفەرموێت: [فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ]([٥٣]). ئەم ئایەتە تابلۆیەكە لە بێباوەڕی گەلەكەی موسا (سەلامی خوای لەسەر بێت)، كە ئەگەر تووشی خێر و خۆشییەك بهاتنایە دەیانگوت: ئەوە هی چاكی ئێمەیە، دیارە شان و باڵمان هەڵی دەگرێت، بەڵام ئەگەر تووشی ناخۆشی، یان زیانێك بهاتنایە، دەیانگوت ئەمە هەمووی هی شومی و نەگبەتی موسا و شوێنكەوتووەكانێتی ئێمەیشی گرتووەتەوە، خوای پەروەردگار وەڵامی ئەو بێباوەڕییەیان دەداتەوە و دەفەرموێت: هەموو ئەو نەگبەتی و زیانانەی كە توشیان دەبێت لە لای خواوەیە و بە هۆی كردەوەی بەدی خۆیانەوەیە، بەڵام زۆرێكیان نەفامن و تێ ناگەن.

یان لە شوێنێكی تردا دەفەرموێت: [قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ]([٥٤]). ئەم ئایەتەیش دیمەنێكە لە گفتوگۆی گەلی (ثمود) لەگەڵ (صالح) پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت)، كاتێك تۆمەتباریان دەكرد و پێیان دەوت: تۆ و شوێنكەوتوانت بوونەتە مایەی شوومی و نەگبەتی بۆ ئێمە -دیارە ئەمانیش لە سزای بێباوەڕییەكەیاندا خوای باڵادەست تووشی قات و قڕی و ناڕەحەتی كردبوون- صاڵحیش (سەلامی خوای لێ بێت) پێی دەگوتن، هەرچی بەڵا و نەگبەتیتان بەسەر دێت لە لای خواوەیە، خوا تاقیتان دەكاتەوە، هیچ تاوان، یان دەسەڵاتی ئێمەی تێدا نییە.

هەروەها لە سورەتی یاسیندا دەفەرموێت: [قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ]([٥٥]). ئەمەش دیسانەوە دیمەنی گفتوگۆی گەلێكی بێباوەڕە لەگەڵ پێغەمبەرەكانیان، كە بە پێغەمبەرەكانیان دەگوت: ئێوە بونەتە مایەی شوومی و نەگبەتی بۆ ئێمە، ئەویش بەهۆی ئەوەی كە خوا لە سزای بێباوەڕی و كەللە ڕەقییاندا كۆمەڵێك دەرد و ناڕەحەتی بۆ ناردبوون تا بیر بكەنەوە و بگەڕێنەوە، بەڵام ئەوان بە پێچەوانەوە زیاتر گومڕا دەبون و بە پێغەمبەرەكانیان دەگوت: هی نەگبەتی و شوومی ئێوەیە ئێمە ئەمانەمان بەسەر دێت، ئەگەر ئێوە دەست لەم بیر و بانگەوازە هەڵنەگرن دەتانكوژین و توشی سزای سەخت و دژوارتان دەكەین.

كەواتە وەك دەبینین هەمیشە خەڵكی بێباوەڕ ئەو جۆرە گومان و ڕەشبینیانەیان هەبووە بەرامبەر خەڵكانی تر، ئەم جۆرە بیركردنەوانە دوورن لە خەڵكی باوەڕدارەوە، چونكە خەڵكی باوەڕدار هەمیشە پێی وایە كە خودی مرۆڤ نابێتە مایەی نەگبەتی، یان شوومی و حەرامیشە وا سەیری كەس بكرێت، بەڵام دەكرێت مرۆڤ بەهۆی كردەوەی بەدی خۆیەوە توشی ناڕەحەتی و نەگبەتی بێت وبەدەر لە خوای باڵادەستیش هیچ كەسی تر توانای ئەوەی نییە كە سوود، یان زیان بە مرۆڤەكان بگەیەنێت.

جا ئایا دەگونجێت پێغەمبەری ئیسلام صلى الله عليه وسلم بێت و ئەم كولتوورە بەد و خراپەی میللەتانی بێباوەڕ لەناو موسڵماناندا زیندوو بكاتەوە، ڕەگەزێكی سەرەكی ژیان و بوونەوەر بكاتە مایەی نەگبەتی و شوومی؟ شتی وا قەت نەگونجاوە و نابێت.

چوارەم: مەبەستی سەرەكی لەم فەرمودانەی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم ڕەواندنەوە و لابردنی ئەو بیر و بۆچوون و گومانانەیە كە لەوانەیە لە ناخی هەندێك لە هاوەڵانیدا مابێت لە پاشماوەكانی سەردەمی نەفامی و سڕینەوەی ئەو دابونەریتانەیە كە لەگەڵ ئیسلام یەك ناگرنەوە و ڕاستكردنەوەی هەندێك چەمكی بیروباوەڕە لە ناو موسڵماناندا.

هەر بۆیەشە ئەو زاراوانەی كە لە فەرمودەكاندا هاتوون لە نموونەی: (عَدوى([٥٦])، طِيَرَة([٥٧])، هَامَة([٥٨])، صَفَر([٥٩])، نَوْء([٦٠])، غُول([٦١])) كۆمەڵێك زاراوەن لە سەردەمی نەفامییدا باو بوون و زۆر حیسابیان بۆكراوە و زۆر بەرز نرخێنراون، بەڵام لە ئیسلامدا هیچ بایەخ و نرخێكیان نییە و پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم دەیەوێت هاوەڵەكانی لێ ئاگادار بكاتەوە و ڕاستیی بابەتەكانیان بۆ ڕوون بكاتەوە.

پێنجەم: ئەم فەرمودەیەیش دیسانەوە یەكێكی ترە لەو فەرمودانەی كە دایكی باوەڕداران خاتوو عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) بە توندی ڕەخنەی لە شێوازی گێڕانەوەكەی گرتووە و تێیدا گلەیی لە ئەبوهورەیرە كردووە كە فەرمودەكەی بەو شێوەیە گێڕاوەتەوە، لەو بارەیەوە ئیمامی ئەحمەد دەقێكمان بۆ دەگێڕێتەوە و دەفەرموێت: (أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ بَنِي عَامِرٍ دَخَلاَ عَلَى عَائِشَةَ فَقَالاَ: إِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: الطِّيَرَةُ فِي الْفَرَسِ، وَالْمَرْأَةِ، وَالدَّارِ، فَغَضِبَتْ غَضَبًا شَدِيدًا، وَقَالَتْ: (مَا قَالَهُ). وَإِنَّمَا قَالَ: إِنَّ أَهْلَ الْجَاهِلِيَّةِ كَانُوا يَتَطَيَّرُونَ مِنْ ذَلِكَ)([٦٢]). واتە: دوو پیاو چونە لای خاتوو عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) و وتیان: ئەبوهورەیرە دەڵێت: كە ئەسپ و ئافرەت و خانوو دەكرێت ببنە مایەی بەدبەختی و شوومی بۆ مرۆڤ. خاتوو عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت)، كە گوێی لەمە بوو زۆر تورە بوو فەرمووی: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم شتی وای نەفەرموە،

بەڵکو فەرمویەتی: خەڵکی لە سەردەمی نەفامییدا ئەم شتانەیان بە مایەی بەدبەختی و شومی سەیر دەکرد.
ماوەتەوە ئەوە بڵێین کە مرۆڤ باوەڕدار هەمیشە دەبێت باوەڕی وابێت کە هیچ سوودێك، یان زیانێکی پێ ناگات مەگەر ئەوە نەبێت کە خوا خۆی بڕیاری لەسەر داوە و دیاری کردووە، قەت خوا هیچ دروستکراوێکی خۆی نەکردووەتە مایەی نەگبەتی و شوومی بۆ خەڵکی تر، مرۆڤ زۆرجار کە توشی نارەحەتی، یان نەهامەتییەك دێت بە هۆی کردەوەی بەدی خۆیەوەیەتی، یان خوا دەیەوێت تاقی بکاتەوە. ژن و پیاویش لە هەموو ئەم خاڵانەی کە باسمان کردن هاوبەشن.
کەواتە چۆن ژنێکی بەدخوو و شڕ دەبێتە مایەی نەگبەتی و سەرگەردانی، بەهەمان شێوە پیاوێکی بەدخوو و شڕیش دەبێتە مایەی نەگبەتی و سەرگەردانی ژن و خێزان.

باسی شەشەم

{إِنَّ الْمَرْأَةَ تُقْبِلُ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ، وَتُدْبِرُ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ}

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ : {أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم رَأَى امْرَأَةً، فَدَخَلَ عَلَى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ فَقَضَى حَاجَتَهُ مِنْهَا، ثُمَّ خَرَجَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ لَهُمْ: إِنَّ الْمَرْأَةَ تُقْبِلُ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ، وَتُدْبِرُ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ، فَإِذَا أَبْصَرَ أَحَدكُمْ اِمْرَأَة فَلْيَأْتِ أَهْلَهُ؛ فَإِنَّ ذَلِكَ يَرُدّ مَا فِي نَفْسه})([٦٣]).
دیارە ئەم فەرموودەیەش هاوشێوەی فەرموودەکانی تر ئەگەر تەنیا راڤەکردنێکی رووکەشی بۆ بکەین ئەوا توشی کۆمەڵێك ئاڵۆزیی و گومانمان دەکات، جا بۆ ڕەواندنەوەی ئەو ئاڵۆزی و گومانانە و تێگەیشتنی زیاتر لە چەمکەکانی فەرموودەکە، ئەم چەند خاڵە دەخەینە روو :
یەکەم: واتا: جابری کوڕی عەبدوڵلا دەفەرموێت: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم ئافرتێکی بینی، پاشان چووە لای زەینەبی کچی جەحشی خێزانی و پاشان هاتەوە لای هاوەڵانی و پێی فەرموون: ئافرەت لە سەر شێوەی شەیتان روو دەکات و لەسەر شێوەی شەیتان پشت هەڵدەکات، هەر یەکێکتان ئافرەتێکی بینی و سەرنجی راکێشا بابچێتە لای خێزانی، ئەوە شوێنەواری ئەو سەرنجە و کاریگەرییە لەسەر دەروونی لا دەبات.
مەبەست لە وشەی {الْمَرْأَةَ} لەم فەرموودەیەدا کە دەفەرموێت {إِنَّ الْمَرْأَةَ} هەرچەند بە گشتگیری گوزارشتی لێ کراوە، بەڵام مەبەستی فەرموودەکە تەنیا ئەو ئافرەتانە دەگرێتەوە کە نامەحرەمن و بە هۆیانەوە پیاو توشی تاوان و گوناه دەبن، وبەهیچ شێوەیەك دایك، یان کچ، یان خوشکی مرۆڤ ناگرێتەوە، چونکە ئەمانە قەت جێی سەرنجی بەدی پیاو نین تا ببنە مایەی لەخشتەبردنی مرۆڤ، کەواتە هەرچەند وشەکەش بەگشتیی هاتووە، بەڵام مەبەست پێی کەسانێکی تایبەتن ئەمەیش لەڕووی زمانەوانی وشەرعیشەوە ڕێگە پێدراوە وپێی دەگوترێت (عام يراد به الخصوص) واتا گشتاندنێك کەمەبەست لێی کەسانێکی دیاری کراوە.
بۆیە مەبەستی فەرموودەکە ڕەگەزێکی دیاری کراو نیە بە گشتیی، بەڵکو تەنیا ئەو ئافرەتانە دەگرێتەوە کە نامەحرەمن بە پیاو و بە شێوەیەك دەردەکەون کە دەبنە جێی سەرنجی پیاو و لەخشتەبردنی.
دووەم: کاتێك پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێت: ئافرەت لەسەر شێوەی شەیتان روو دەکات و لەسەر شێوەی شەیتان پشت هەڵدەکات، لەم لێکچواندنە چەند مەبەستێکی هەیە کە ئەوانیش:
أ- مەبەستی سەرەکی فەرموودەکە ئاماژەیە بەو ڕۆڵە خراپەی کە شەیتان لەنێوان پیاوان وئافرەتانی نامەحرەمدا دەیبینێت، بەوەی کە هەرکات پیاو ئافرەتێکی نامەحرەم دەبینێت ئیتر شەیتان هەتا ئەو ئافرەتە دێت و تێپەڕ دەبێت ولەچاوی وون دەبێت لە هەوڵی ئەوەدایە کە چۆن جوانییەکانی ئەو ئافرەتە لای ئەو پیاوە برازێنێتەوە و پێی فریو بدات وبەهۆیەوە تووشی ناپاکی وحەرامی بکات، لە کاتێکدا ئەو ڕۆڵە بۆنێوانی هاوسەرە شەرعیەکان نابینێت کە لەوانەیە هەندێك جار پیاو خێزانەکەی خۆی چەند قاتی ئەو ئافرەتانە جوانبێت، بەڵام شەیتان هەمیشە هەوڵی کەمکردنەوەی بەهای جوانی حەڵاڵەکان دەدات ولەبەرامبەردا حەرامەکانمان بۆ دەرازێنێتەوە، هەر وەك چۆن بەهەمان داو باوکە ئادەمیشی لەبەهەشت بەدەرکردن دا کاتێك بەهای ئەو هەموو ناز ونیعمەتەی بەهەشتی لەبیر بردەوە وخولیای حەزو ئارەزوی خستە سەر تاقە دارێك کەهیچ بەهایەکی ئەوتۆی نەبوو جەگە لەوەی کەخوا قەدەغەی کردبوو تا دواجار قەناعەتی پێکرد کە لێی بخوات وبەو هۆیەشەوە

لەبەهەشت دەرکرا.

کەواتە ئاراستەی فەرموودەکە وئامانجی سەرەکی ئاماژەیە بەرۆڵی خراپی شەیتان نەك ئافرەتان.

ب- هۆشداری دانە بەپیاو کەچاو لەئاستی ئافرەتانی نامەحرەم نەوی بکەن ونەکەونە داوی شەیتان وبەو جۆرە ڕازاندنەوە وفریودانە تەفرە نەخۆن وسنورەکانی خوای گەورە نەبەزێنن.

ت- ئاگادار کردنەوەی ئافرەتانە بەوەی کەنەبنە دەستبار وهاوکاری شەیتان لەفریودانی پیاوان وخۆیان بەدوور بگرن لەئاکاری شەیتان کە هەمیشە لە هەوڵی فریودانی مرۆڤەکاندایە لە ڕێی جوانکاری و ڕازاندنەوەی شتە یاساغەکانەوە، ئافرەتانیش نەبنە داردەستی ئەو وئەو ڕۆڵە خراپە بەرامبەر پیاوان نەبینن و نەبنە مایەی لاڕێخستنیان و لەخشتەبردنیان بەهۆی دەرخستن و نمایشکردنی ئەو جوانییە سروشتییەی کە خوا پێی داون.

ب- مەبەستی ئەو لێکچواندنە بێزراندن وقێزەونکردنی ودەرخستنی ڕووی ڕاستی دیمەنی حەرامەکانە تا باوەڕداران بەئاگاداری ووورياييەوە مامەڵەیان لەگەڵ بکەن وبەهۆیەوە فریو نەخۆن وئالودەیان نەبن، جا هەرچەند دیمەنی ئەو جۆرە ئافرەتە نامەحرەمانە لەڕوکەشدا جوان وسەرنج ڕاکێش بن بەڵام ئەو دیمەنانە لەڕاستیدا داوی شەیتانن کەدەوێت بەهۆیانە باوەڕداران لەخشتە ببات.

خوای گەورەیش لەقورئاندا ئەم شێوازەی لەلێکچواندن بۆ هەمان مەبەست بەکار هێناوە وئەوەتا کاتێك باسی خواردنی دانیشتوانی دۆزەخ دەکات باسی درەختی [الزَّقُّومِ] دەکات، کە خواردنی خەڵکی دۆزەخە، لە وەسفی بەرەکەیدا دەفەرموێت: [طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ][٦٤]).

واتە: بەری ئەو دارە لە ناشیرینی و نەخوازراوییدا وەکو سەری شەیتانەکان وایە.

ئەمانە مەبەستی سەرەکی فەرموودەکەن بۆیە زۆر هەڵەیە ئەگەر ئێمە بڵێین یان واتێبگەین کە پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرموویەتی ئافرەت وەکو شەیتان وایە.

سێیەم: سەرەڕای ئەوەی کە پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم لە برگەی یەکەمی فەرموودەکەدا و لە ڕێی ئەو جۆرە تەشبیهەوە ویستویەتی قەناعەت بە هەردوو ڕەگەزی مرۆڤ باوەڕدار بکات، کە واز لەو جۆرە کارانە بهێنن و شوێنی نەکەون، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەزانێت کە خەڵکانێکی زۆر هەن دەبنە نێچیری شەیتان و لە ساتێك لە ساتەکانی باوەڕکزییدا توشی ئەم جۆرە حەرامانە دەبن، بۆیە وەك مامۆستایەکی دڵسۆز و نوژدارێکی لێزان هەوڵی ئەوەی داوە کە بە زووترین کات کاریگەریی ئەو تاوانە لەسەر ناخی باوەڕداران بسڕێتەوە و ڕێگەی خۆرزگارکردنیان نیشان بدات و دەفەرموێت: هەر یەکێکتان ئافرەتێکی بینی و سەرنجی ڕاکێشا بابچێتە لای خێزانی، ئەوە شوێنەواری ئەو سەرنجە و کاریگەرییەکەی لەسەر دەروونی لا دەبات.

ئەمەیش چارەسەرێکی دەروونی گرنگە بۆ دەربازبوون لەکاریگەری حەرامەکان وسرینەوەی شوێنەواری تووشبوون بەتاوان لەناخی باوەڕداراندا.

چوارەم: هەرچەند خەڵکانێکی نەفسنزم و کەم فرسەت هەوڵیان داوە ئەم فەرموودەیە بەو شێوازەی کە لەگەڵ ڕەوشتی بەد و دەروونی نەخۆشیاندا دەگونجێت ڕاڤە بکەن، کە گوایە هۆکاری هاتنی فەرموودەکە ئەوەیە کە پێغەمبەری خودا ئافرەتێکی بینیوە وزۆر کاری تێکردوە وپاشان یەکسەر لەدانیشتنەکە هەستاوە وچوەتە لای خاتوو زەینەبی خێزانی ودواتر گەڕاوەتەوە لای هاوەڵەکانی وئەو فەرموودەیەی فەرمووە.

ئەم جۆرە وێنا کردنە زۆر دوورە لەڕاستی ولەڕەوشتی بەرزی پێغەمبەری خوداوەصلى الله عليه وسلم وەوە لەبەر ئەم هۆکارانەی لای خوارەوە:

أ- لە هیچ کام لە ریواتەکانی ئەم فەرموودەیەدا باسی ئەو ئافرەتە نەهاتووە کە ئایا کێ بووە، پیر بووە، یان گەنج، جوان بووە، یان ناشرین، تا بزانین کاریگەریی هەبووە لەسەر پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلميان نا.

ب- لەهیچ کام لەریوایەتەکانی فەرموودەکەدا هیچ ئاماژەیەکی تێدانیە کەپێغەمبەری خوداصلى الله عليه وسلم لەژێر کاریگەری دیمەنی ئەو ئافرەتەدا ئەو کارەی کردوە.

ت- ئایا ڕێی تێدەچێت کە زاتێکی وەکو پێغەمبەری خوداصلى الله عليه وسلم کەخوای گەورە خۆی شایەتی ڕەوشت بەرزی وخواناسی بۆ دەدات، لەکاتێکدا لەنێوان هاوەڵانیدایە وسەرقاڵی ئامۆژگاریکردنیانە چاو ببڕێتە ئافرەتێکی نامەحرەم کە بەو ناوەدا گوزەر دەکات وبەو شێوەیە کاری تێبکات کەخۆی پێنەگیرێت ویەکسەر دانیشتنەکە جێ بهێڵێت وبڕواتە لای خێزانی، ودواتریش شەرم نەکات وبێت هۆکاری ڕۆیشتنەکەی

لای هاوەڵانی باس بکات؟!!.

ئایا ڕێی تێدەچێت پێغەمبەرێك كە بەر لەپێغەمبەرایەتی ولەتەمەنی لاوێتیشیدا خراپەیەکی لێنەبینرابێت ئێستا وپاش ئەو هەموو تەمەنە وپاش پلەی بەرزی پێغەمبەرایەتی ولە کاتی بوونی ئەو هەموو خێزانەدا بەو شێوەیە بکەوێتە ژێر کاریگەری دیمەنی ئافرەتێك!!.

باشە بۆ بەتەنها ئەو لەنێو ئەو هەموو هاوەڵەدا توشی ئەو حاڵەتە بوو؟!!.

ئەی بۆچی هیچ کام لەهاوەڵان ناڵێن وباسی سەرسامبوونی خۆیان بەجوانی ئەو ئافرەتە ناکەن.

باشە با فەرزی مەحاڵ قبوڵ بکەین وبڵێین پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم لەژێر کاریگەری جوانی ئەو ئافرەتەدا ئەو کارەی کردوە.

باشە دەکرێت ئەم خاڵە لاواز وتاوانەی خۆی بەم ڕا شکاویە لای هاوەڵانی باس بکات، باشە بۆچی بەبیانوی شتێکی تر دانیشتنەکەی جێ نەهێشت، خۆ کێ دەیزانی بۆ ڕۆیشتوە، یان نەدەکرا کەمێك دان بەخۆیدا بگرێت تا دانیشتنەکەی تەواو دەبێت وهاوەڵانی بەجێی دەهێڵن و پاشان ئەوکارە بکات و کەسیش پێی نەزانێت؟. باشە ئەی نەدەترسا لەوەی کە ئەم کارەی ئەوکاریگەری خراپ بکاتە سەر متمانەی هاوەڵەکانی بەخوا ناسی پێغەمبەر وپێشەواکەیان کەبەو شێوە ئاشکرایە لەنێوانی ئەواندا چاو دەبڕێتە ئافرەتانی نامەحرەم. یان بەلای کەمەوە ئەم کارەی ئەو ڕێخۆشکەری بکات بۆ هاوەڵانیشی کە چاو لەحەرامەکان نەپۆشن.

بۆیە ئەمانە هەمووی زۆر دوورن لە ڕاستییەوە و زۆر دوورن لە ڕەوشتی بەرزی پێغەمبەری سەروەرمانەوە صلى الله عليه وسلم.

ڕاستیی مەسەلەکە ئەوەیە کە پێغەمبەری خودا صلى الله عليه وسلم ویستویەتی حوکمێکی شەرعی بە شێوازێکی کرداری بۆ هاوەڵانی ڕوون بکاتەوە و تێیان بگەیەنێت، کە هەر کەس حاڵەتێکی وای بەسەر هات ئەمە جۆرێکە لە جۆرەکانی چارەسەرکردن و بنەبڕکردنی شوێنەوارەکانی ئەو جۆرە تاوانانە.

کۆتایی

لەکۆتاییدا گرنگترین دەرەنجام وراسپاردەکانی توێژینەوەکە دەخەینە ڕوو، سەرەتایش لەدەرەنجامەکانەوە دەست پێدەکەین کە ئەمانەن:

دەرەنجامەکان:

١-ئیسلام ئاینی سیستەم ویاسا وڕێکخستنە وهەرگیز شپرزەیی وبێ سەروبەری قبوڵ ناکات، یەکەم قوتابخانەیش کەپێویستە تاکەکان لێوەی فێری یاسا وڕێز ببن قوتابخانەی خێزانە کە خشتی بناغەی لە دوو هاوسەر پێك دێت وپێکەوە بڕیاری پێکهێنانی ژیانێکی هاوبەش دەدەن وپێکیشەوە ئەرك وماف بەرپرربرسیارێتیەکانی دابەش دەکەن، هەر لەو سۆنگەیەوە ئیسلام گرنگیەکی زۆری بەخانەی خێزان داوە وئەرك ومافەکانی نێوان هاوسەرەکان وتەنانەت نەوەکانیشیانی بەشێوەیەکی شیاو وگونجاو لەگەڵ پێکهاتە جەستەی ودەروونیەکەی هەر یەکەیان دیاری کردوە تا ڕێگر بێت لەهەر بشێوی وسەرکێشیەك کەئارامی خێزان بشێوێنێت وپەیوەندی وپەروەردەی تاکەکانی تێك بدات وئاڵۆز بکات.

٢- ئیسلام زۆر جەخت لەسەر یەکسانی تەواوی ژن وپیاو دەکاتەوە لەپرسە گشتی وچارەنوس سازەکاندا وەك ڕێز وبەهایان لای خوای گەورە وبنەماکانی باوەڕبوون وخواناسی وسزاوپاداشت کردن لەسەر کردەوەکانیان.

٣- جیاوازی نێوان ئەرك ومافەکانی ژنان وپیاوان بەو شێوەیەی کە لە ئیسلامدا باسیان لێوە کراوە تەنیا پەیوەندییان بە ڕێکخستنی کاروبارەکانی دونیاوە هەیە و مەرج نییە لای خوا یان بۆ قیامەت هەر وابێت، لەوانەیە ئەو پیاوەی کە دەڵێین مافی لە سەر ژنەکەی زیاترە، لای خوا ژنەکەی سەد ئەوەندەی پیاوەکەی بەڕێز و ئازیزتر بێت، ئەوەیش سەنگی مەحەکە و ڕێز و بەرزیی ڕاستەقینە ئەوەیە کە لای پەروەردگار بێت وبۆ ژیانی هەتا هەتایی بێت.

٤- لەدیدی ئیسلامدا مرۆڤ بەشێوەیەکی گشتی بەهەردوو ڕەگەزیانەوە وبێ جیاوازی باشترین وجوانتریني دروستکراوی خوای گەورەن وکانزای دروستکردنی هەردووکیان بێ جیاوازی خۆڵە.

٥- کاتێك قسە لەسەر ڕاڤەی دەقێك یان فەرموودەیەك دەکەین دەبێت ڕەچاوی کۆمەڵێك شت بکەین لەوانە: تێگەیشتنی ووشەکانی دەقەکە وزانین وبەدواداچوون بۆ هەموو ئەو فەرمودانەی لەسەر ئەو بابەتە هاتوون وزانینی هۆکاری هاتنی فەرموودەکە وکاتەکەی وئەو ڕێکارە

زانستیانەی کەبۆ گونجاندنی ئەو فەرموودانە بەکاردێت کە لەڕوکەشدا ناتەبا وجیاوازن.

٦- لەژێر ڕۆشنایی ئەو خاڵانەی سەرەوەدایە کە خوای گەورە لەقورئاندا ولەسەر مافەکانی ئافرەت بەگژ هەموو داب ونەریت وکلتورە دواکەوتوانەی عەرەبدا دەچێتەوە کەتێیدا بێڕێزی بەرامبەر ئافرەت کراوە ومافەکانی تێیدا پێشێل کراوە لەوانە: بەسوك سەیرکردنی ئافرەت وتەماشاکردنی وەك پەڵەیەکی شەرم وتاوان وهەوڵدان بۆ لەنابردن وزیندەبەچاڵکرنی وبێبەش کردنی ئافرەت لەهەموو ڕزق ورۆزیەکی باش وداهاتێکی بەبەها.

٧- وێڕای ئەمانە هەمووی نابێت ئەوەمان لەیاد بچێت کە ئەم دوو ڕەگەزە هەر لەسەرەتا خاڵی دروستبونیانەوە پێکهاتەکەیان جیاوازە، وئەم جیاوازیەش کاریگەری ورەنگدانەوەی لەسەر هەموو بەشەکانی دەرونی وجەستەی وسۆزداریان هەیە وناکرێت ئەو جیاوازیانەیش لەکاتی دابەشکردنی ئەرك ومافەکاندا فەرامۆش بکرێن، ئەم جیاوازیەیش بمەبەستی دابینکردنی بەرژەوەندی هەردوو ڕەگەزەکەیانە نەك تەنها ڕەگەزێك لەسەر حیسابی ڕەگەزەکەی تر.

٨- دەبێت جیاوازی بکەین لەنێوان بەهای ڕێزگرتن لەگەڵ بەکەم سەیرکردن وبەکۆیلە کردن، ئیسلام هەمیشە هانی تاکەکانی داوە کەڕێز لەیەکتر بگرن وبەوەفا بن بەرامبەر چاکەکانی یەکتر، هەر لەو سۆنگەیەیشەوە فەرمانی کردوە کەدەبێت مدناڵەکان هەچ ڕەگەزێکیان هەبێت لەگەڵ باوك دایکیان باش بن وڕێزیان بگرن ئەمەیش هیچ کات بەواتای بەکەم سەیر کردنی منداڵ نایەت بەڵکو بەپێچەوانە زیاتر پێی ڕێزدار دەبن چ لای خوای گەورە چ لای خەڵکیش.

٩- تایبەت بەهەڵسەنگاندنی فەرموودە کاتێك ئێمە قسە لە سەر دروستی (صحيح)، یان لاوازی (ضعيف)ی فەرموودەیەك دەکەین، دەبێت لە دوو لایەنەوە هەڵسەنگاندن و قسەی لەسەر بکەین: لایەنی یەکەم: بریتییە لە هەڵسەنگاندنی فەرموودەکە لە لایەنی گێڕانەوەی فەرمودەکە (علم الرواية). لایەنی دووەم: بریتییە لە هەڵسەنگاندنی فەرموودەکە لەلایەنی ئەوەی کە تاچەند مانا و واتای فەرموودەکە دروستە و لەگەڵ فەرموودەکانی تر یەك دەکاتەوە بەمەیش دەڵێن (علم الدراية).

١٠- مەبەستی سەرەکی کۆی ئەو فەرمودانەی لەبارەی ئافرەتانەوە هاتون ئەوەیە کەپیاوان لایەنی سۆزداری ودەروونی وجەستەیی وشێوازی بیرکردنەوە وبڕیاردان و گشت لایەنەکانی تری پێکهاتەی ئافرەت تێبگەن وجیاوازییەکانی نێوانیان قبوڵا بکەن وبەووریاییەوە مامەڵەیان لەگەڵ بکەن، وبەزۆر هەوڵی گۆڕینیان نەدەن، چونکە سروشتی ئافرەت وایە وزۆریش پێویستە کە وابێت بۆ ئەوەی بتوانێت بە ڕۆڵی پەروەردەکاری خۆی هەستێت لە ژیاندا.

١١- زۆرێك لەو حوکمانەی لەفەرمودەکاندا هاتوون گشتگیر ورەها نین بەڵکو بوارێکی تایبەت یان حاڵەتێکی تایبەت دەگرنەوە، ئەمەیش تەنها بەمەبەستی ڕەچاوکردنی پێکهاتە جەستەیی ودەروونی و تایبەتمەندی ڕەگەزەکانە وهیچی تر.

ڕاسپاردەكان:

١-زۆر گرنگە كاتێك مرۆڤ بڕیار دەربارەی هەر شتێك دەدات بەپێی پێودانگی زانستی ولەسەر بنەمای بێلایەنی وبابەتی بوون وگەڕان بەدوای ڕاستی ودوور لەدەمارگیری وبڕیاری پێشوەختە بڕیار بدات، بەمەیش هەم خۆی وهەم خەڵكانی تریش لەهەڵە وهەڵدێر دەپارێزێت.

٢-هەموو زانستێك یاسا وڕێسا وبنەمای خۆی هەیە وپێویستە هەركەس بیەوێت دەربارەی زانستێك قسە بكات، زانیاری تەواوی دەربارەی هەبێت، بۆ ئەوەی نەكەوێتە هەڵەوە وسەر لەخۆی وخەڵكیش نەشێوێنێت.

٣-حوكمی شەرعی تەنها لەدەقێك یان فەرمودەیەك وەرناگیرێت، بۆیە هەڵەیە بۆ وەرگرتنی حوكمێكی شەرعی تەنها پشت بەیەك دەق ببەستین ووبیكەینە بەڵگە، بەڵكو پێویستە كاتێك قسە لەسەر دەقێك یان فەرمودەیەك دەكەین خوێندنەوەی تەواوی بۆ بكەین وهەموو ئەو فەرمودانەی لەو بارەوە هاتون كۆیان بكەینەوە وقسەی زانایانیان لەسەر بخوێنینەوە وئەوجا ولەژێر ڕۆشنایی هەموو ئەوانەدا بڕیاری لەسەر بدەین وقسەی لەسەر بكەین.

٤- پێویستە ئێمەی موسوڵمان جیاوازی لەنێوان دەق وقسەو ڕاڤەی زانایان بۆ دەقەكان بكەین، چونكە ئەوەی بەلای ئێمەوە گرنگە وهێڵی سورە دەقە شەرعیەكانن نەك لێكدانەوە وتێڕوانینی زانایان بۆ دەقەكان كەئەمەیان ئەگەری هەڵەبونی هەیە وناكرێت هەڵەی زانایان بكرێت بەماڵ بەسەر ئاینەوە.

٥-پێویستە خەڵكی باوەڕدار جیاوازی بكەن لەنێوان زانا وشارەزایانی شەرعناس لەگەڵ بانگخواز وڕۆشنبیرانی موسوڵمان وهەمیشە پرسە شەرعیەكانیان لای شەرعزانەكان یەكلا بكەنەوە نەك ڕۆشنبیر وبانگخوازان، ولەبەرامبەریشدا دەبێت ئەو ڕۆشنبیر وبانگخوازانە ڕێ بەخۆیان نەدەن دەم لەپرسە شەرعیەكان بدەن وخۆیشیان وخەڵكیش سەرگەردان نەكەن.

٦-پێویستە وەزارەتی ئەوقاف ویەكێتی زانایان دژ بەوكەس ولایەنانە ڕێكاری یاسایی بگرێتە بەر كە ڕۆژانە سوكایەتی بەپیرۆزییەكانی موسوڵمانان دەكەن وتانە لەسەرچاوەكانی شەریعەت دەدەن وپێگەوپیرۆزیەكانیان لەناخی خەڵكدا كاڵا دەكەنەوە وبەبیانوی جۆراوجۆر بێڕێزیان بەرامبەر دەكەن، كەهەموو ئەمانە پێچەوانەی دەقە یاساییەكان وشەریعەتەكانی ئاسمان وداب ونەریتە جوانەكانن.

لەكۆتاییدا دووبارە دەستی نزاو پاڕانەوە بۆ قاپی پڕ میهری پەروەردگار بەرزدەكەمەوە سوپاسگوزاری هەموو ئەو بەخشش ونیعمەتە بەردەوام وبێ كۆتایانەی دەكەم كە لوتفی لەگەڵ كردوم وپێی بەخشیوم بەتایبەتی نیعمەتی هیدایەت وپشتیوانی بەردەوامی لە تەواو كردنی وجێ بەجێكردنی هەر كارێكی چاكە وتایبەت تر لەهەموویان تەواوكردنی ئەم توێژینەوەیە، كە هەرباشە وڕاستیەكی تیابێت ئەوە میهری خوایە وبەخششی ئەوە وهەر هەڵە وكەم وكوریەكیشی تێدا بێت ئەوە هی منە ولەنەفسی بەدی خۆمەوەیە وخوای گەورە پێغەمبەرصلی الله علیە وسلم وپەیامەكەی پەیوەندیان پێوەی نیە وداوای لێبوردن سەرەتا لەخوای گەورە وپاشان لەخوێنەری بەڕێز دەكەم لەسەریان. وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمین.

ملخص البحث

يتضمن هذا البحث شرح عدة نصوص شرعية وأحاديث نبوية يتعرض الكثيرون لشرحها وتقييمها وإبداء الرأي حولها دون أدنى درجة من العلم ويصورونها كأنها تأتي في سياق النيل من حقوق المرأة وكرامتها، أو أنها لا تنسجم مع الحقوق الأساسية للإنسان، أو مع النظريات والفرضيات العلمية، أو مع المسلمات العقلية، مع أن هذه المعايير لا تدخل في إطار المعايير العلمية للحكم على النصوص الشرعية، ناهيك عن أن أغلب هؤلاء الذين يتشدقون بذلك ليسوا مختصين في أي من هذه المجالات ، ولا يعلمون شيئاً عن العلوم الشرعية بصورة عامة ولا عن علوم الحديث بصورة خاصة.

والأحاديث التي قمت بشرحها وبيانها في هذا البحث هي:

الحديث الأول: {إِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ، وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلَعِ أَعْلاَه}.

الحديث الثاني: {مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَذْهَبَ لِلُبِّ الرَّجُلِ الْحَازِمِ مِنْ إِحْدَاكُنَّ}.

الحديث الثالث: {لَوْ كُنْتُ آمِرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِغَيْرِ اللَّهِ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا}.

الحديث الرابع: {يَقْطَعُ الصَّلاَةَ الْمَرْأَةُ، وَالْحِمَارُ، وَالْكَلْبُ}.

الحديث الخامس: {إِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلاَثَةٍ: الْمَرْأَةِ، وَالْفَرَسِ، وَالدَّارِ}.

الحديث السادس: {إِنَّ الْمَرْأَةَ تُقْبِلُ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ، وَتُدْبِرُ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ}.

Research Summary

This research explains several legitimate texts and prophetic traditions in many of the sciences and depicts them in their place without losing them mentally, although these elements do not fall within the framework of the scientific symptoms of freedom in particular.

And the hadiths that I explained and explained in this research:

The first hadeeth: «The woman is created from rib, and if there is a crooked thing in the rib above.

The second hadeeth: «What I have seen of those who are deficient in mind and religion, I go to the man who is firm from one of them.

The third hadeeth: «If I had commanded anyone to prostrate to other than Allaah, I would have ordered the woman to prostrate to her husband.

The fourth hadeeth: «The woman should cut off the prayer, the donkey and the dog.»

The fifth hadeeth: «But it is bad in three: the woman, the horse, and the house.

The sixth hadeeth: «A woman is accepted in the form of a demon, and she is conceived as a demon

پێرستی سەرچاوەکان:

القرآن الكريم.

كتب التفسير:

١-الآلوسي (محمود ابن عبدالله الحسيني الألوسي)، تفسير الألوسي (روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني)، دار الكتب العلمية، بيروت، ط١، ١٤١٥، تحقيق: علي عبد الباري عطية.

٢-أبوبكر الجزائري (جابر بن موسى بن عبد القادر بن جابر أبو بكر الجزائري)، أيسر التفاسير، مكتبة العلوم والحكم، المدينة المنورة، ط٥، ١٤٢٤هـ/٢٠٠٣م.

٣-البيضاوي، تفسير البيضاوي، دار الفكر، بيروت.

٤-الثعالبي (عبد الرحمن بن محمد بن مخلوف الثعالبي)، تفسير الثعالبي (الجواهر الحسان في تفسير القرآن)، ط١، ١٤١٨، دار إحياء التراث العربي، بيروت، تحقيق: محمد علي معوض، وعادل أحمد عبد الموجود.

٥-جلال الدين محمد بن أحمد المحلى، جلال الدين عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي، تفسير الجلالين، دار الحديث، القاهرة، ط١.

٦-إبن الجوزي (عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي)، زاد المسير في علوم التفسير، المكتب الإسلامي، بيروت، ط٣، ١٤٠٤.

٧-الخازن (علي بن محمد بن إبراهيم البغدادي)، تفسير الخازن (لباب التأويل في معاني التنزيل)، دار الفكر، بيروت، ط١٩٧٩.

٨-الرازي (محمد بن عمر بن الحسن بن الحسين التيمي الرازي)، تفسير الرازي (مفاتيح الغيب)، دار إحياء التراث العربي، بيروت.

٩-الزمخشري (محمود بن عمر الزمخشري الخوارزمي)، الكشاف (الكشاف عن حقائق التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل)، دار إحياء التراث العربي، بيروت، تحقيق: عبد الرزاق المهدي.

١٠- إبن أبي السعود (محمد بن محمد العمادي)، تفسير أبي السعود (إرشاد العقل السليم إلى مزايا القرآن الكريم)، دار إحياء التراث العربي، بيروت.

١١-السمرقندي (نصر بن محمد بن إبراهيم السمرقندي)، بحر العلوم، دار الفكر، بيروت، تحقيق: محمود مطرجي.

١٢-السمعاني (منصور بن محمد بن عبد الجبار)، تفسير السمعاني، ج٢، ص٤. دار الوطن، الرياض، ط١، ١٤١٨، تحقيق: ياسر بن إبراهيم وغنيم بن عباس.

١٣-السيوطي (عبد الرحمن بن الكمال جلال الدين السيوطي)، الدر المنثور، دار الفكر، بيروت،١٩٩٣.

١٤-الشنقيطي (محمد الأمين بن محمد بن المختار الجكني)، أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن، دار الفكر للطباعة والنشر، بيروت، ١٤١٥هـ - ١٩٩٥م، تحقيق : مكتب البحوث والدراسات.

١٥-الشوكاني (محمد بن علي بن محمد الشوكاني)، تفسير الشوكاني (فتح القدير الجامع بين فني الرواية والدراية من علم التفسير)، دار الفكر، بيروت.

١٦-الطبري- تفسير الطبري (جامع البيان في تأويل القرآن)- مؤسسة الرسالة / بيروت- ط١ /١٤٢٠- تحقيق: أحمد محمد شاكر.

١٧-الطنطاوي (محمد سيد طنطاوي)، الوسيط، دار النهضة، القاهرة، ط١.

١٨-إبن عادل (عمر بن علي بن أبي عادل)، اللباب في علوم الكتاب، دار الكتب العلمية، بيروت، ط١، ١٩٩٨، تحقيق: عادل أحمد، وعلي محمد معوض.

١٩-إبن عاشور (محمد الطاهر بن عاشور)، التحرير والتنوير، ج٧، ص١٢٧، دار سحنون للنشر والتوزيع، تونس، ١٩٩٧م.

٢٠-إبن عجيبة (أحمد بن محمد بن المهدي بن عجيبة)، البحر المديد، دار الكتب العلمية، بيروت، ط٢، ٢٠٠٢ م ١٤٢٣. هـ.

٢١- إبن العربي (محمد بن عبد الله الأندلسي)، أحكام القرآن، دار الكتب العلمية، بيروت.

٢٢-إبن عطية (عبد الحق بن غالب بن عطية الأندلسي)، المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز، دار الكتب العلمية، بيروت، ط١، ١٩٩٣، تحقيق: عبد السلام عبد الشافي محمد.

٢٣-القرطبي (محمد بن أحمد بن أبي بكر)، الجامع لأحكام القرآن، دار عالم الكتب، الرياض، ط١٤٢٣هـ، تحقيق: هشام سمير البخاري.

٢٤-إبن كثير (إسماعيل بن عمر بن كثير)، تفسير ابن كثير (تفسير القرآن العظيم)، دار طيبة للنشر والتوزيع، ط٢، ١٩٩٩، تحقيق: سامي بن محمد سلامة.

٢٥-الماوردي (علي بن محمد بن حبيب الماوردي البصري)، النكت والعيون، دار الكتب العلمية، بيروت، تحقيق: السيد بن عبد المقصود بن عبد الرحيم.

٢٦-مقاتل (مقاتل بن سليمان بن بشير الأزدي)، تفسير مقاتل، دار الكتب العلمية، بيروت، ط١، ٢٠٠٣، تحقيق: أحمد فريد.

٢٧-النسفي (عبد الله بن أحمد بن محمود النسفي)، تفسير النسفي، دار النفائس، بيروت، تحقيق: مروان محمد الشعار.

٢٨-النيسابوري (أحمد بن محمد بن إبراهيم الثعلبي)، تفسير النيسابوري (الكشف والبيان)، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط١، ٢٠٠٢، تحقيق : الإمام أبي محمد بن عاشور.

٢٩-الواحدي (علي بن أحمد الواحدي)، الوجيز في تفسير الكتاب العزيز، دار القلم، بيروت، ط١، ١٤١٥، تحقيق: صفوان عدنان داوودي.

كتب الحديث:

٣٠- أحمد بن حنبل، المسند، مؤسسة الرسالة، بيروت، ط١٤٢٠،٢.

٣١-البخاري (محمد بن إسماعيل البخاري)، صحيح البخاري، دار اليمامة، بيروت، ط١٤٠٧،٣،تحقيق: مصطفى ديب البغا.

٣٢-البيهقي، سنن البيهقي الكبرى، مكتبة دار الباز، مكة المكرمة،ط ١٤٠٤، تحقيق: محمد عبد القادر عطا.

٣٣-الترمذي، سنن الترمذي.

٣٤-إبن حبان، صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان، مؤسسة الرسالة، بيروت، ط٢، ١٤١٤، تحقيق: شعيب الأرنؤوط.

٣٥-إبن حجر، فتح الباري شرح صحيح البخاري، دار المعرفة، بيروت، ط،١٣٧٩.

٣٦-إبن خزيمة (محمد بن إسحاق)، صحيح إبن خزيمة، المكتب الإسلامي، بيروت، ط،١٣٩٠، تحقيق: د.محمد مصطفى الأعظمي.

٣٧-أبو داود (أبو داود سليمان بن الأشعث)، سنن أبي داود، دار الفكر، بيروت، تحقيق: محمد محي الدين عبد الحميد.

٣٨-إبن ماجة (محمد بن يزيد أبو عبدالله القزويني)، دار الفكر، بيروت، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي.

٣٩-المباركفوري (محمد عبد الرحمن عبد الرحيم)، تحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي، دار الكتب العلمية، بيروت.

٤٠- مسلم (مسلم بن الحجاج بن مسلم)، صحيح مسلم، دار الجيل، بيروت.

٤١- النسائي، سنن النسائي الكبرى، دار الكتب العلمية، بيروت، ط١٤١١،١، تحقيق: د.عبد الغفار سليمان, سيد كسروي حسن.

٤٢- الهيثمي (نور الدين علي بن أبي بكر)، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، دار الفكر، بيروت، ط،١٩٩٢،١٤١٢.

پەراوێزەکان

[١] سورة الإسراء: الآية (٧٠).

[٢] - سورة الروم: الآية (٢٠).

[٣] - سورة فاطر: الآية (١١).

[٤] سورة التين: الآية (٤).

[٥] سورة التوبة: الآية (٧١).

[٦] سورة الأحزاب: الآية (٣٥).

[٧] سوره النساء: الآية (١٢٤).

[٨] سورة النحل: الآية (٩٧).

[٩] سورة غافر: الآية (٤٠).

[١٠] سورة النحل: الآيتان (٥٨- ٥٩).

[١١] سورة الأنعام: الآية (١٣٩).

[١٢] - البخاري- صحيح البخاري- ج٤/ص١٤٦٢- كتاب (٦٧) المغازي/ باب (٧) قتل أبي جهل- الحديث (٣٧٥٩). مسلم- صحيح مسلم- ج٣/ص٤٤- كتاب (١٢) الجنائز/ باب (٩) الميت يعذب ببكاء أهله عليه- الحديث (٢١٩٧).

[١٣] - البخاري- صحيح البخاري- ج٣/ص١٢١٢- كتاب (٦٤) الأنبياء/ باب (٢) قول الله تعالى: [وإذ قال ربك للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة]- الحديث (٣١٥٣). مسلم- صحيح مسلم- ج٤/ص١٧٨- كتاب (١٨) الرضاع/ باب (١٨) الوصية بالنساء- الحديث (٣٧٢٠).

[١٤] - سورة الروم: الآية (٢١).

[١٥] - سورة النحل: الآية (٧٢).

[١٦] سورة النساء: الآية (١).

[١٧] سفر التكوين: إصحاح ٢ عدد ٢١-٢٣

[١٨] جگە لە ابن بحر، وأبو مسلم الإصفهاني لەزانایانی پێشین ومحمد رشيد ڕەزا وسەيد قوتب لەزانایانی هاوچەرخ کە ئەوان پێیان وایە حەوا بەهەمان شێوەی ئادەم لەقوڕ دروست بووە.

[١٩] بڕوانە: (الطبري(محمد بن جرير بن يزيد بن كثير)، تفسير الطبري (جامع البيان في تأويل آي القرآن)، ج٧، ص٥١٦، مؤسسة الرسالة، بيروت، ط١، ١٤٢٠، تحقيق: أحمد محمد شاكر. القرطبي (محمد بن أحمد بن أبي بكر)، الجامع لأحكام القرآن، ج٥،ص٢، دار عالم الكتب، الرياض، ط١٤٢٣هـ، تحقيق: هشام سمير البخاري. إبن كثير (إسماعيل بن عمر بن كثير)، تفسير ابن كثير (تفسير القرآن العظيم)، ج٢، ص٢٠٦، دار طيبة للنشر والتوزيع، ط٢، ١٩٩٩، تحقيق: سامي بن محمد سلامة.الزمخشري (محمود بن عمر الزمخشري الخوارزمي)، الكشاف (الكشاف عن حقائق التنزيل وعيون الأقاويل في وجوه التأويل)، ج١، ص٤٩١، دار إحياء التراث العربي، بيروت، تحقيق: عبد الرزاق المهدي.الآلوسي (محمود ابن عبدالله الحسيني الألوسي)، تفسير الألوسي (روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني)، ج٢، ص٣٩٢، دار الكتب العلمية، بيروت، ط١، ١٤١٥، تحقيق: علي عبد الباري عطية. إبن العربي (محمد بن عبد الله الأندلسي)، أحكام القرآن، ج٣، ص٢٠٩، دار الكتب العلمية، بيروت.الرازي (محمد بن عمر بن الحسن بن الحسين التيمي الرازي)، تفسير الرازي (مفاتيح الغيب)، ج٩، ص٤٧٥، دار إحياء التراث العربي، بيروت. إبن الجوزي (عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي)، زاد المسير في علوم التفسير، ج٢، ص٢، المكتب الإسلامي، بيروت، ط٣، ١٤٠٤.البيضاوي، تفسير البيضاوي، ج٢، ص١٣٨، دار الفكر، بيروت. إبن عاشور (محمد الطاهر بن عاشور)، التحرير والتنوير، ج٧، ص١٢٧، دار سحنون للنشر والتوزيع، تونس، ١٩٩٧م. السمرقندي (نصر بن محمد بن إبراهيم السمرقندي)، بحر العلوم، ج١، ص٣٠٣، دار الفكر، بيروت، تحقيق: محمود مطرجي.إبن عادل (عمر بن علي بن أبي عادل)، اللباب في علوم

الكتاب، ج٥،ص٢٧٨، دار الكتب العلمية، بيروت، ط١، ١٩٩٨، تحقيق: عادل أحمد، وعلي محمد معوض.النسفي (عبد الله بن أحمد بن محمود النسفي)، تفسير النسفي، ج١، ص٣٠٤، دار النفائس، بيروت، تحقيق: مروان محمد الشعار.السيوطي (عبد الرحمن بن الكمال جلال الدين السيوطي)، الدر المنثور، ج٣،ص١٩١، دار الفكر، بيروت،١٩٩٣.الخازن (علي بن محمد بن إبراهيم البغدادي)، تفسير الخازن (لباب التأويل في معاني التنزيل)، ج١،ص٤٧٣، دار الفكر، بيروت، ط١٩٧٩.الثعالبي (عبد الرحمن بن محمد بن مخلوف الثعالبي)، تفسير الثعالبي (الجواهر الحسان في تفسير القرآن) ج٢/ ص١٥٩. ط١، ١٤١٨، دار إحياء التراث العربي، بيروت، تحقيق: محمد علي معوض، وعادل أحمد عبد الموجود.إبن أبي السعود (محمد بن محمد العمادي)، تفسير أبي السعود (إرشاد العقل السليم إلى مزايا القرآن الكريم)، ج٢، ص١٣٨، دار إحياء التراث العربي، بيروت.النيسابوري(أحمد بن محمد بن إبراهيم الثعلبي)، تفسير النيسابوري (الكشف والبيان)، ج٣، ص٢٤١، دار إحياء التراث العربي، بيروت، ط١، ٢٠٠٢، تحقيق : الإمام أبي محمد بن عاشور.جلال الدين محمد بن أحمد المحلى، جلال الدين عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي، تفسير الجلالين، ج١، ص٤٩٠، دار الحديث، القاهرة، ط١. مقاتل (مقاتل بن سليمان بن بشير الأزدي)، تفسير مقاتل، ج١، ص٢١٣، دار الكتب العلمية، بيروت، ط١، ٢٠٠٣، تحقيق: أحمد فريد.إبن عجيبة (أحمد بن محمد بن المهدي بن عجيبة)، البحر المديد، ج٢، ص٣، دار الكتب العلمية، بيروت، ط٢، ٢٠٠٢ م. ١٤٢٣ هـ. الواحدي (علي بن أحمد الواحدي)، الوجيز في تفسير الكتاب العزيز، ص٤٨٥، دار القلم، بيروت، ط١، ١٤١٥، تحقيق: صفوان عدنان داوودي. إبن عطية (عبد الحق بن غالب بن عطية الأندلسي)، المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز، ج١، ص١١٠، دار الكتب العلمية، بيروت، ط١، ١٩٩٣، تحقيق: عبد السلام عبد الشافي محمد. السمعاني (منصور بن محمد بن عبد الجبار)، تفسير السمعاني، ج٢، ص٤. دار الوطن، الرياض، ط١، ١٤١٨، تحقيق: ياسر بن إبراهيم وغنيم بن عباس. الشوكاني (محمد بن علي بن محمد الشوكاني)، تفسير الشوكاني (فتح القدير الجامع بين فني الرواية والدراية من علم التفسير)، ج١، ص٤٢٢، دار الفكر، بيروت. الشنقيطي (محمد الأمين بن محمد بن المختار الجكني)، أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن ، ج٧، ص٤١٤، دار الفكر للطباعة والنشر، بيروت، ١٤١٥هـ - ١٩٩٥م، تحقيق : مكتب البحوث والدراسات. الماوردي (علي بن محمد بن حبيب الماوردي البصري)، النكت والعيون، ج١، ص٤٤٦، دار الكتب العلمية، بيروت، تحقيق: السيد بن عبد المقصود بن عبد الرحيم. أبوبكر الجزائري (جابر بن موسى بن عبد القادر بن جابر أبو بكر الجزائري)، أيسر التفاسير، ج٢، ص٥٠، مكتبة العلوم والحكم، المدينة المنورة، ط٥، ١٤٢٤هـ/٢٠٠٣م. الطنطاوي (محمد سيد طنطاوي)، الوسيط، ج٣، ص١٩، دار النهضة، القاهرة، ط١.

[٢٠] - النسائي- سنن النسائي الكبرى- ج٥/ص٢٨٠- كتاب (٧٩) عشرة النساء/ باب (١) حب النساء- الحديث (٨٨٨٧). البيهقي (أحمد بن الحسين بن علي)- سنن البيهقي الكبرى- ج٧/ص٧٨- كتاب (٤٦) النكاح/ باب (٥٩) الرغبة في النكاح- مكتبة دار الباز/ مكة المكرمة- ط/١٤١٤- تحقيق: محمد عبد القادر عطا- الحديث (١٣٢٣٢).

[٢١] - مسلم- صحيح مسلم- ج٤/ص١٧٨- كتاب (١٨) الرضاع/ باب (١٧) خير متاع الدنيا المرأة الصالحة- الحديث (٣٧١٦). إبن حبان- صحيح إبن حبان- ج٩/ص٣٤٠- ذكر البيان بأن المرأة الصالحة للمؤمن خير متاع الدنيا- الحديث (٤٠٣١).

[٢٢] - البخاري- صحيح البخاري- ج٢/ص٥٣١- كتاب (٣٠) الزكاة/ باب (٤٣) الزكاة على الأقارب- الحديث (١٣٩٣). مسلم- صحيح مسلم- ج١/ص٦١- كتاب (٢) الإيمان/ باب (٣٦) بيان نقصان الإيمان بنقص الطاعات وبيان إطلاق لفظ الكفر على غير الكفر بالله ككفر النعمة والحقوق- الحديث (٢٥٠).

[٢٣] سورة القلم: الآية (٤).

[٢٤] - إبن حبان- صحيح إبن حبان- ج٢/ص٦٩- الحديث (٣٥٤)- قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح.

[٢٥] سورة البقرة: الآية (٢٨٢).

[٢٦] - البخاري- صحيح البخاري- ج٢/ص٦٧٥- كتاب (٣٦) الصوم/ باب (١٣) قول النبي (لا نكتب ولا نحسب- الحديث (١٨١٤). مسلم- صحيح مسلم- ج٢/ص٧٥٩- كتاب (١٣) الصيام/ باب (١) فضل شهر رمضان- الحديث (١٥).

[٢٧] - إبن ماجة (محمد بن يزيد أبو عبدالله القزويني)- ج١/ص٥٩٥- كتاب (٩) النكاح/ باب (٤) حق الزوج على المرأة- دار الفكر/ بيروت-

تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي- الحديث (١٨٥٣). البيهقي- سنن البيهقي الكبرى- ج٧/ص٢٩٢- كتاب (٥٢) القسم والنشوز/ باب (٢) ما جاءفي بيان حقه عليها- الحديث (١٤٤٨٨). إبن حبان- صحيح إبن حبان- ج٩/ص٤٧٩- الحديث (٤١٧١)- قال شعيب الأرنؤوط: إسناده حسن.

[٢٨] - الهيثمي- مجمع الزوائد ومنبع الفوائد- ج٨/ص٢٨٧- الحديث (١٤١٦٣)- إسناده حسن.

[٢٩] - البيهقي- سنن البيهقي الكبرى- ج٧/ص٨٤- كتاب (٤٦) النكاح/ باب (٦٥) من تخلى لعبادة الله إذا لم تتق نفسه إلى النكاح- الحديث (١٣٢٦٣).

[٣٠] - الإمام أحمد- المسند- ج٢٠/ص٦٤- الحديث (١٢٦١٤).

[٣١] - النسائي- سنن النسائي الكبرى- ج٥/ص٣٦٣- كتاب (٧٩) عشرة النساء/ باب (٦٣) حق الرجل على المرأة- الحديث (٩١٤٨). الهيثمي- مجمع الزوائد- ج٤/ص٣٥٧- الحديث (٧٦٤٥).

[٣٢] البخاري، صحيح البخاري، ج٨، ص٢. مسلم، صحيح مسلم، ج٤، ص ١٩٧٤.

[٣٣] - مسلم- صحيح مسلم- ج٢/ص٥٩- كتاب (٥) الصلاة/ باب (٥٠) قدر ما يستر المصلي- الحديث (١١٦٧). الإمام أحمد- المسند- ج٣٤/ص١٨٢- الحديث (٢٠٥٧٢).

[٣٤] - البخاري- صحيح البخاري- ج١/ص١٩٢- كتاب (١٢) أبواب سترة المصلي/ باب (١٥) من قال لا يقطع الصلاة شيء- الحديث (٤٩٢). مسلم- صحيح مسلم- ج٢/ص٦٠- كتاب (٥) الصلاة/باب (٥١) الإعتراض بين يدي المصلي- الحديث (١١٧١).

[٣٥] - البخاري- صحيح البخاري- ج١/ص١٩٢- كتاب (١٢) أبواب سترة المصلي/ باب (١٤) التطوع خلف المرأة- الحديث (٣٧٥). مسلم- صحيح مسلم- ج٢/ص٦٠- كتاب (٥) الصلاة/باب (٥١) الإعتراض بين يدي المصلي - الحديث (١١٧٣).

[٣٦] - البخاري- صحيح البخاري- ج١/ص١٥٠- كتاب (٩) أبواب الصلاة في الثياب/ باب (٢١) الصلاة على الفراش- الحديث (٣٧٦). مسلم- صحيح مسلم- ج٢/ص٦٠- كتاب (٥) الصلاة/باب (٥١) الإعتراض بين يدي المصلي- الحديث (١١٦٨).

[٣٧] - البخاري- صحيح البخاري- ج١/ص١٩٣- كتاب (١٢) أبواب سترة المصلي/ باب (١٧) إذا صلى إلى فراش فيه حائض- الحديث (٤٩٥-٤٩٦). مسلم- صحيح مسلم- ج٢/ص٦١- كتاب (٥) الصلاة/باب (٥١) الإعتراض بين يدي المصلي- الحديث (١١٧٤).

[٣٨] - البخاري- صحيح البخاري- ج١/ص١٩٣- كتاب (١٢) أبواب سترة المصلي/ باب (١٧) إذا صلى إلى فراش فيه حائض.

[٣٩] - إبن الحجر- فتح الباري شرح صحيح البخاري- ج١/ص٥٩٣.

[٤٠] - البيهقي- سنن البيهقي الكبرى- ج٢/ص٢٧٥- باب (٣٩٤) الدليل على أن مرور المرأة بين يديه لا يفسد الصلاة.

[٤١] - إبن خزيمة- صحيح إبن خزيمة- ج٢/ص٢٢- الحديث (٨٣٣). النسائي- سنن النسائي الكبرى- ج١/ص٢٧٢- الحديث (٨٢٨). البيهقي- سنن البيهقي الكبرى- ج٢/ص٢٧٦- كتاب (٢) الحيض/ باب (٣٩٥) الدليل على أن مرور الحمار بين يديه لا يفسد الصلاة- الحديث (٣٣١٤). الترمذي- سنن الترمذي- ج٢/ص١٦٠- أبواب الطهارة/ باب (٢٥٢) ما جاء لا يقطع الصلاة شيء- الحديث (٣٣٧)- وقال الألباني: حديث صحيح.

[٤٢] - الترمذي- سنن الترمذي- ج٢/ص١٦٠.

[٤٣] - البيهقي- سنن البيهقي الكبرى- ج٢/ص٢٧٨.

[٤٤] - المباركفوري- تحفة الأحوذي- ج٢/ص٢٥٩.

[٤٥] مسلم، صحيح مسلم، ج٢،ص٥٩. الإمام أحمد، المسند، ج٥/ص١٥١. وقال الأنؤوط في تخريجه: إسناده صحيح على شرط مسلم.

[٤٦] - البخاري- صحيح البخاري- ج٥/ص٢١٧١- كتاب (٧٩) الطب/ باب (٤٢) الطيرة/ الحديث (٥٤٢١). مسلم- صحيح مسلم- ج٧/ص٣٤- كتاب (٤٠) السلام/ باب (٣٤) الطيرة والفأل وما يكون فيه الشؤم- الحديث (٥٩٣٨).

[٤٧] - البخاري- صحيح البخاري- ج٥/ص١٩٥٩- كتاب (٧٠) النكاح/ باب (١٨) ما يتقى من شؤم المرأة/ الحديث (٤٨٠٦). مسلم- صحيح

مسلم- ج٧/ص٣٤- كتاب (٤٠) السلام/ باب (٣٤) الطيرة والفأل وما يكون فيه الشؤم- الحديث (٥٩٣٨).

[٤٨] - أبو داود- سنن أبي داود- ج٢/ص٤٠٩- كتاب (٢٩) الطب/ باب (٢٤) في الطيرة- الحديث (٣٩١٠)- وقال الألباني: حديث صحيح. إبن ماجة- سنن إبن ماجة- ج٢/ص١١٧٠- كتاب (٣١) الطب/ باب (٤٣) باب من كان يعجه الفأل ويكره الطيرة- الحديث (٣٥٣٨).

[٤٩] - الإمام أحمد- المسند- ج١١/ص٦٢٣- الحديث (٧٠٤٥). حسنه الأرناؤوط وصححه الألباني في صحيح الجامع برقم ٦٢٦٤.

[٥٠] - الترمذي- سنن الترمذي- ج٥/ص١٢٦- كتاب (٤٥) العلم/ باب (٥٨) ما جاء في الشؤم- الحديث (٢٨٢٤). وصححه الشيخ الألباني: في صحيح الجامع حديث رقم : ٧٥٠٠. إبن ماجة- سنن إبن ماجة- ج١/ص٦٤٢- كتاب (٩) النكاح/ باب (٥٥) ما يكون فيه اليمن والشؤم/ الحديث (١٩٩٣).

[٥١] - مسلم- صحيح مسلم- ج٤/ص١٧٨- كتاب (١٨) الرضاع/ باب (١٧) خير متاع الدنيا المرأة الصالحة- الحديث (٣٧١٦). إبن حبان- صحيح إبن حبان- ج٩/ص٣٤٠- ذكر البيان بأن المرأة الصالحة للمؤمن خير متاع الدنيا- الحديث (٤٠٣١).

[٥٢] - إبن الحجر- فتح الباري- ج٩/ص١٣٨.

[٥٣] - سورة الأعراف: الآية (١٣١).

[٥٤] - سورة النمل: الآية (٤٧).

[٥٥] - سورة يس: الآية (١٨).

[٥٦] - عَدْوَى: واتە هيچ نەخۆشی و پەتایەك لە كەسێكەوە ناگوازرێتەوە بۆ كەسێكی تر.

[٥٧] - طِيَرَة: بە شێوەيەكی گشتيی بە هەموو ئەو شتانە وتراوە و دەوترێت كە مرۆڤ بە چاوی نەگبەتی يان شومی سەيريان بكات.

[٥٨] - هَامَة: ئەمەش ديسانەوە خويەكی تری خراپی ناو كۆمەڵگای نەفامی بوو كە بڕوايان وابوو كاتێك كەسێكيان لێ دەكوژرێت، شتێك لەلای سەريەوە لە قەبرەكەيەوە ديتە دەرەوە و بەردەوام هاوار دەكات دەڵێت تينوومە تينوێتيم بشكێنن، هەتا بكوژەكەی نەكوژنەوە بەردەوام هەر وا دەبێت و وا دەڵێت، هەندێكی تريش دەڵێن مەبەست لە (هَامَ) كوندە پەپوە كە ئەگەر لە سەر هەرماڵێك بنيشتايەتەوە پێيان وابوو كە دەبێتە مايەی كاول بوون و تێك چوونی ئەو ماڵە.

[٥٩] - صَفَر: هەندێك لە زانايان دەڵێن (صَفَرَ) نەخۆشيەكی سك يەشە بووە بە هۆی كرمێكەوە دروست دەبوو، لە ناو عەرەبدا وا باو بووە كە ئەو نەخۆشيە دەگوازرێتەوە. هەندێكی تر دەڵێن مەبەست لە (صَفَرَ) مانگی صفر بووە كە عەرەب بە مانگێكی شوم و نەگبەتيان زانيوە و سەير كردووە.

[٦٠] - نَوْء: قۆناغێكە لە قۆناغەكانی مانگ، هەندێكيش دەڵێن ناوی ئەستێرەيەك بووە وكاتی خۆی پێش هاتنی ئيسلام كاتێك كە باران باريبێت وتويانە بە هۆی ئەو ئەستێرەيەوە بارانمان بۆ دەبارێت.

[٦١] - غُول: لەناو عەربدا وا باو بووە كە (غُوڵ) جنيەكە لە دەشت و دەر و چۆڵەوانيدا پەيدا دەبێت و بە چەندين شێوە خۆی دەگۆڕێت و ڕێگە لە خەڵكی و كاروانچی ون دەكات و دەيانفەوتێنێت.

[٦٢] - الإمام أحمد- المسند- ج٤٢/ص٨٨- الحديث (٢٥١٦٨).

[٦٣] - مسلم- صحيح مسلم- ج٤/ص١٢٩- كتاب (١٧) النكاح/ باب (٢) ندب من رأى امرأة فوقعت في نفسه إلى أن يأتي امرأته أو جاريته فيواقعها الحديث (٣٤٧٣). الإمام أحمد- المسند- ج٢٢/ص٤٠٧- الحديث (١٤٥٣٧).

[٦٤] - سورة الصافات: الآية (٦٥).